



**TURUN
YLIOPISTO**

**Luontosuhteet ja saaristolaiselämä Johanna Venhon
saaristolaisromaanissa *Syyskirja***

Pinja Räisänen

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Marraskuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Pinja Räisänen

Luontosuhteet ja saaristolaiselämä Johanna Venhon saaristolaisromaanissa *Syyskirja*

Sivumäärät: 55

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen Johanna Venhon romaanin *Syyskirja* (2021) luontosuhteita sekä teoksessa esiintyvää luontoa keskittyen erityisesti teoksen tapahtumapaikkaan, Klovharun saareen. Tutkin, millaisia päähenkilöiden Toven ja Marian luontosuhteet ovat, mikä niihin vaikuttaa ja miten saaristolaiselämä näkyy teoksessa.

Tarkastelen kohdettani ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen keinoin. Sen lisäksi käytän humanistisen maantieteen käsitystä paikasta, eritoten Pauli Tapani Karjalaisen topobiografian ja Yi-Fu Tuanin topofilian käsitteitä. Ajattelen *Syyskirjan* olevan saaristolaisromaani, joten tarkastelen sitä myös saaristolaisromaanin lajin jatkumossa. Tässä olen hyödyntänyt eniten Maria Laakson, Toni Lahtisen ja Merja Sagulinin toimittamaa antologiateosta *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa* (2017), joka on ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa julkaistu kokoelmateos suomalaisen kirjallisuuden saarista.

Tulkitsen, että *Syyskirjan* henkilöihahmojen suhteet luontoon ovat ristiriitaisia: toisaalta ne ovat kunnioittavia ja luontoa rakastavia, mutta samanaikaisesti luontosuhteissa on myös väkivaltaisia ja pelokkaita piirteitä. Toven kotisaari Klovharu ja koko Pellingin saaristo, johon Klovharu kuuluu, ovat nostalgisesti väritettyjä paikkoja, ja Tovelille on rakentunut vahva saaristolaisidentiteetti. Marialle saaristosta muodostuu paikka, jossa hän ymmärtää itseään, elämänsä ja omaa tahtoaan paremmin.

Syyskirjassa luonto on merkityksellinen henkilöihahmojen sekä tarinan kehityksen kannalta. Luontoon liittyy paljon aistillisuutta ja metaforisuutta, joiden avulla kerrotaan ja rakennetaan viipyilevää, viimeisten kesäpäivien tunnelmaa.

Avainsanat: ekokritiikki, topobiografia, topofilia, saaristolaisromaani, luontosuhde

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Saarista ja saaristolaiskirjallisuudesta	8
2	Teoreettinen viitekehys	13
2.1	Ekokritiikki	13
2.2	Luontosuhde	14
2.3	Paikka	16
3	Syyskirjan luontosuhteet	19
3.1	Toven luontosuhde	19
3.2	Marian luontosuhde	24
4	Monimuotoinen saari	31
4.1	Saari Toven elinympäristönä.....	31
4.2	Lapsuuden saaristo	36
4.3	Paluu muistoista mantereelle	38
4.4	Saaristo Marian pakopaikkana	40
5	Lopuksi	47
	Lähteet	50

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Johanna Venhon vuonna 2021 ilmestynyt *Syyskirja* (tästä eteenpäin S) on romaani saaristolaiselämästä, luopumisesta ja erityisesti ihmisten luontosuhteista. Teoksen kehyskertomuksena toimii muistikirja, jonka Maria löytää komerostaan vuonna 2019 heti *Syyskirjan* tarinan alussa. Maria on kirjoittanut muistikirjansa kaksikymmentäkahdeksan vuotta aiemmin, vuonna 1991, jolloin hän vietti muutaman elokuisen päivän yliopiston kenttäkurssilla Pellingin saaristossa. *Syyskirjan* tapahtumat sijoittuvat kyseiseen ajankohtaan, vaikka tarinassa esiintyvän toisen päähenkilöhahmon, Toven, muistot kuljettavat läpi vuosikymmenten.

Tove on lähes kahdeksankymppinen, joka elää Klovharun saarella kumppaninsa Tootin kanssa. Hän yrittää hyväksyä oman vanhenemisensa ja sen, että joutuu luopumaan tärkeästä omasta saaresta, koska se alkaa käydä vaativaksi ympäristöksi iäkkäälle. Maria puolestaan on parikymppinen opiskelija, jolle Tove on suurin idoli. Hän avaa muistikirjassaan myös suhdettaan entiseen poikaystävänsä Atteen sekä huolia oman äitinsä sairastumiseen liittyen.

Venho on kirjoittanut uransa aikana runokokoelmia, lastenkirjallisuutta sekä aikuisille suunnattua proosaa. Hänen biologian opintonsa näkyy erityisesti varhaistuotannossa, mutta myös viimeisimmässä romaanissaan *Syyskirjassa*. Venho (johannavenho.fi) on kertonut, miten hänen nuoruutensa ekologinen herätys on siirtynyt myös *Syyskirjan* sivuille, vaikka hän ajautuikin biologian opinnoista lopulta opiskelemaan kirjallisuutta. Nuorena hän suunnitteli ekokommuunissa asumista ja vaihtoehtoisen elämäntavan löytämistä. Vaikka romaanin keskipisteenä on oikea Tove Jansson (1914–2001), tai Janssonia mukaileva henkilöhahmo, on kuitenkin nuori Maria ikään kuin Venhon alter ego, jonka kautta hän peilaa Tovea ja käsittelee luontoon liittyvien ääriajattelujen ristiriitoja.

Lajiltaan *Syyskirja* on biofiktio eli elämäkertaromaani, jossa todellista hahmoa – tässä tapauksessa edesmennyttä Tove Janssonia – fiktioidaan. Venho on romaanissaan korostanut teoksensa fiktiivisyyttä lisäämällä tarinaan muita henkilöhahmoja Toven hahmon lisäksi. Vaikka biofiktiossa päähenkilönä on oikea henkilö, ei hänen vaiheitansa kuvata yhtä totuudenmukaisesti kuin perinteisessä elämäkerrassa (Kotimaisten kielten keskus). Kun

työssäni puhun oikeasta Tove Janssonista, kutsun häntä tästä lähin selvyuden vuoksi pelkästään sukunimellä, jotta Venhon luoma henkilöahmo Tove ei sekoitu oikeaan Janssoniin.

Jansson oli tunnettu, rakastettu taiteilija ja kirjailija, jonka rakkaus luontoon näkyi niin hänen taiteessansa kuin henkilökohtaisessa elämässäänkin. Päädyin valitsemaan tutkimuskohteekseni *Syyskirjan* sen sisältämän luontokuvauksen takia, mutta myös osaltaan siksi, että romaani käsittelee Janssonia, jota olen ihailut taiteilijana lapsesta asti. *Syyskirjaa* lukiessa ja Janssonin elämään paremmin perehtyessä huomasin, miten paljon Venho on hyödyntänyt Janssonin teoksia kirjoittaessaan Toven henkilöahmoa ja tämän elämää saarella, puhumattakaan Klovharusta, joka on olemassa myös geografisena, todellisena paikkana. Tiedostan kuitenkin, että kyseessä on kirjailijan luoma fiktiivinen näkemys ja tulkinta, joka on hyvin rajallinen. Käsittelen tutkimuskohdetanikin sen mukaan.

En työssäni keskity *Syyskirjan* päälajiin, biofiktioon, vaan tutkin romaania saaristolaisromaanina. Käsittelen saarikirjallisuutta ja saaristolaisromaanin lajia tarkemmin alaluvussa 1.2. Koen tutkimusaiheeni tärkeäksi, koska suomalaisten saarikertomusten tutkimus on vielä verrattain uutta. Toni Lahtinen, Maria Laakso ja Merja Sagulin ovat toimittaneet vuonna 2017 antologian *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*, joka on ensimmäinen laajempi tutkimus suomalaisen kirjallisuuden saaristoista. Kansainvälisesti kirjallisuuden saaria on tutkittu huomattavasti enemmän, ja monitieteinen saaritutkimus on kasvanut omaksi tutkimusalakseen. Kuitenkaan suomalaisessa saarikertomusten tutkimuksessa ei juurikaan ole huomioitu, miten paljon saarikertomuksia on seipitetty tai kuinka huomattava määrä kirjallisuutemme klassikoista yhdistyvät länsimaisen saarikuvauksen jatkumoon. (Lahtinen et al. 2017, 10–11.)

Ajattelen *Syyskirjan* olevan kotimainen saaristolaisromaanini, koska siinä kuvataan saaristolaisten, Toven ja Tootin, päiviä Klovharulla ja heillä on vahva saaristolaisidentiteetti. Romaanin miljöönä on Pellingin saaristo, erityisesti Klovharun saari, jossa Tove ja Tooti asustavat ja johon kirjan tapahtumat pääasiassa kulminoituu. Eritoten aikaperspektiivillä on oleellinen rooli tarinan kehittymisessä ja kulussa. Nostalgia ja muisti määrittävät kerrontaa, kun *Syyskirjassa* kuljetaan paljon muistojen ja muistin varassa. Toven elämää saarella värittävät nostalgiset, idyllisyyteen taipuvat muistot lapsuudesta. Näkökulmien vaihtelu ja kerronnan eri tasot elävöittävät *Syyskirjan* kerrontaa. Tove on vanhus, jota kerrotaan

hidastempoisesti ja viipyilevästi kolmannen persoonan kertojan näkökulmasta. Nykyhetkeen sulautuu pilkahdukset menneistä hetkistä. Tove on kuin tietyn etäisyyden päässä, ulkopuolisen havainnoitsijan varassa. Nuoren Marian näkökulma on taas kerrottu muistikirjassa preesensissä ja poukkoilevammin, päiväkirjamaiseen tyyliin. *Syyskirjaa* on kiinnostavaa tutkia senkin takia, että henkilöhahmot ovat vastakohtaisia toisiinsa nähden: Maria on vielä tulevaisuutensa suhteen hapuileva nuori ja Tove jo elämän ehtopuolella oleva vanhus.

Janssonin kirjallisista teoksista ainoastaan *Kesäkirja* (1972/2012) ja *Muumipappa ja meri* (1965/2018) näkyvät *Syyskirjassa* ja tutkielmassani interteksteinä. Jansson on myös yhdessä kumppaninsa Tuulikki Pietilän kanssa julkaissut vuonna 1996 teoksen *Anteckningar från en ö* (suom. *Haru, eräs saari*), jossa on selvää intertekstuaalisuutta *Syyskirjaan*. *Haru, eräs saari* kertoo elämyksistä Klovharulla sekä saaristoelämästä ja luopumisesta. Käytän interteksteinä ainoastaan Janssonin *Kesäkirjaa* ja *Muumipappa ja meri* -teosta, koska työni painopiste ei ole intertekstuaalisuudessa. Halusin rajata käyttämäni intertekstit, ja kyseiset teokset olivat mielestäni oleellisimpia työni kannalta. Venho on teostaan varten lukenut paljon esimerkiksi Muumi-kirjoja, ja hän on kertonut, että *Syyskirja* sai lopullisen muotonsa vieraillessaan Janssonin entisellä kotisaarella Klovharulla (Gustafsson 19.9.2021). Romaanissa onkin paljon intertekstuaalisia viittauksia jo teoksen nimestä lähtien. Nimi *Syyskirja* on selvä viittaus Janssonin *Kesäkirjaan*, ja *Syyskirjassa* on samankaltaisuutta *Kesäkirjaan* verrattuna.

Kesäkirjassa seurataan isoäidin ja hänen lapsenlapsensa Sophian kesäpäiviä saarella. Sophian nuoruus ja isoäidin vanhuus antavat kummallekin aseman velvollisuuksien ulkopuolella, mistä kehittyä viipyilevä ja kiireetön kesän tuntu (Laakso 2017, 153). Teoksessa käsitellään esimerkiksi ihmisen vaikutusta saaren luontoon kun ”metsänsyöjähirmu” eli työkone saapuu tekemään autotietä saarelle. Isoäiti myös tarkkailee merta ja kutsuu veneilijöitä roistoiksi, jotka tulevat vain häiritsemään saaren asukkeja eli heitä. Elokuun saapuessa tapahtuu suuria muutoksia, kun mantereelle lähtö koittaa ja saari halutaan palauttaa alkuperäiseen asuunsa poistamalla ihmisen jälkiä, jotka häiritsevät maisemaa.

Janssonin kokemukset saaristossa asumisesta tuovat kirjallisiin kuvauksiin nostalgisen omakohtaisia vivahteita. Hän on selvästi ollut esimerkiksi Muumi-kirjoja kirjoittaessaan tietoinen saarikirjallisuuden traditiosta, kuten robinsonadeista ja seikkailukirjallisuudesta. Janssonin teoksissa saaret eivät ole pelkästään onnellisuuden kehtoja, vaan niihin liittyy

eristyneisyyttä ja yksinäisyyttä. Saarta ympäröivä meri on Janssonin tuotannossa merkki luomistyön keskeneräisyydestä: meri on hallitsematon voima, jonka epäselvää luonnetta lisää sen olomuoto. (Laakso 2017, 149, 158.) *Syyskirjassa* on samankaltaisia elementtejä, joita tuon tarkemmin esiin työni edetessä.

Tutkielmassani hyödynnän ekokriittistä kirjallisuudentutkimusta, jonka avulla tutkin, millaisina luonto, erityisesti tapahtumien keskipisteenä oleva Klovharun saari sekä henkilöhahmojen luontosuhteet, näkyvät *Syyskirjassa*. Tutkimuskysymykseni ovat, miten luontoa eli Pellingin saaristoa, merta, Klovharun saarta, sen kasvillisuutta ja eläimiä representoidaan. Millaisia merkityksiä saarelle ja henkilöiden luontosuhteille on annettu romaanissa, mikä merkitys saarella on teoksen tapahtumien ja henkilöhahmojen kehityksen kannalta? Miten henkilöt määrittävät itsensä suhteessa luontoon, miten luontokokemukset muokkaavat heidän maailmankuvaansa ja arvojansa? Käytän ekokritiikin käsitteiden lisäksi apuna humanistisen maantieteen käsitystä paikasta, erityisesti topofilian käsitettä.

Hypoteesini on, että *Syyskirjassa* luonnolla on tärkeä merkitys tarinan ja henkilöhahmojen identiteetin kehitykselle, ja luonto saa monitulkintaisia merkityksiä riippuen henkilöiden sisäisestä maailmasta ja tavasta, joilla he aistivat ympäristöään. Luontoon liittyy myös paljon metaforisuutta, jonka keinoin Venho rakentaa *Syyskirjan* tunnelmaa ja vahvistaa teoksen tematiikkaa, kuten luopumista ja muutoksia. Saari toimii Tovelille antiteesinä kaupunkielämän hälylle ja Marialle paikkana paeta äitinsä sairastumista, ympäristöaktivistipiirejä ja niihin liittyviä hankalia tunteita.

Syyskirja on ilmestynyt pari vuotta sitten, eikä kyseisestä teoksesta ole vielä ilmestynyt muita tutkimuksia tätä työtä tehdessä. Joitain kirja-arvioita romaanista on kuitenkin tehty, ja arvioissa on kiitelty muun muassa runollista kieltä ja Venhon sulavaa tapaa muuntua päähenkilökseen (ks. esim. Ahola 26.9.2021; Kirssi 9.9.2022). Sen sijaan tutkimuksia Tove Janssonista ja hänen tuotannostaan löytyy runsaasti viime vuosiltakin. Maria Laakso on artikkelissaan ”Idylleistä ironiaan. Saarten monet merkitykset Tove Janssonin tuotannossa” (2017) käsitellyt Janssonin teosten saaristokuvauksia. Vuoden 2022 loppupuolella on tehty ainakin kaksi tutkimusta Janssonista. Turun yliopistossa Otto Latva ja Maarit Leskelä-Kärki julkaisivat kirjoittamansa kirjan *Meri ja Tove. Elämää saaristossa*, joka tutkii kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta Janssonin suhdetta saaristoon ja mereen. Oulun yliopistossa päättyi joulukuussa 2022 Jussi Ojajärven johtama projekti, joka lähestyy Tove

Janssonia monialaisena tekijänä ja yhdistää aiemman tutkimuksen tuloksia uudennlaisiin näkökulmiin.

Ekokriittistä kirjallisuudentutkimusta on tehty huomattavasti enemmän kuin tutkimusta kotimaisesta saaristolaiskirjallisuudesta. Kyseessä on Suomessa vielä jokseenkin tuore tutkimusala, josta kirjoitan lisää seuraavassa alaluvussa 1.2. Olen työssäni käyttänyt Maria Laakson, Toni Lahtisen ja Merja Sagulinin teosta *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa* (2017), joka on osoittanut erittäin hyödylliseksi. Sen lisäksi olen käyttänyt paljon *Island Studies Journalin* artikkeleita. Kansainvälisesti tarkasteltuna saaritutkimus on laaja-alaisempaa, ja saarista on ilmestynyt paljon tutkimuksia ja kokoelmateoksia. Esimerkiksi Kanadaan on perustettu oma saaritutkimuksen instituutti (Island Studies).

Etenen tutkielmassani niin, että taustoitan ensin saarikirjallisuutta ja saaristolaisromaanin lajia. Sen jälkeen esittelen teoreettisen taustan ja keskeiset käsitteet. Tutkimusotettani ohjaa ekokriittinen kirjallisuudentutkimus, mutta myös humanistinen maantiede ja kyseisen tutkimusalan käsitykset paikasta. Kolmannessa luvussa keskityn teoksen henkilöhahmojen luontosuhteisiin ja neljännessä luvussa Klovharun saareen ja saaristomiljööseen. Lopuksi kokoon johtopäätökseni ja kokonaistulkintani tutkimuskohteestani yhteen.

1.2 Saarista ja saaristolaiskirjallisuudesta

Hallitseva länsimainen saarikäsitys perustuu vastakohtaisuuksille. Saari on yleensä kuviteltu perifeeriseksi, mantereesta toissijaiseksi alueeksi. Kielitoimiston sanakirja määrittelee saaren maa-alueeksi, joka on mannerta pienempi ja joka puolelta veden ympäröimä. Myös maata ja merta on eroteltu niin, että saari näyttäytyy selvästi määriteltynä, helposti hallittavana tilana, jonka rajana on meri. Saari nähdään sulkeutuneena ja pysyvänä, meri puolestaan avoimena ja muuttavana. (Dautel & Schödel 2017, 230). Vaikka saaret ovat maantieteellisesti rajattavia tiloja, ovat ne samalla sosiaalisesti, ekologisesti ja kulttuurisesti määrittäneitä objekteja ja globaaleja, metaforisia tiloja. Näin salliva saarimääritelmä sopii kirjallisuudentutkijoille paremmin kuin tiukempi saaren maantieteellisempi määritelmä, koska kaunokirjallisuudessa saaria on esitetty antiikin ajoista alkaen niin konkreettisina ympäristöinä kuin myös metaforina. (Lahtinen et al. 2017, 11–12.)

Eurooppalaisen saaristokirjallisuuden kaanonin hallitsee pitkälti trooppisen paratiisisaaren topos, ja konkreettisesti saari tarkoittaaakin toposta, 'paikkaa' (Riikonen 2017, 47). Saaria on esitetty kirjallisuudessa niin eristyksen paikkoina kuin myös lupauksena sisäisestä harmoniasta (Myllymäki 2009, 5). Saariin yhdistyy erityisesti robinsonadit eli haaksirikkotarinat, joissa henkilöhahmot joutuvat esimerkiksi laivalla tai lentokoneella onnettomuuteen ja löytävät tiensä autiolle saarelle. Populaarikulttuurissa autiot saaret ovatkin usein koettelemuksen miljöitä.

Kirjallisuuden saaret esitetään myös utopioina, ja *Syyskirjassakin* Klovharu saa utopistisia vivahteita. Utopia-käsite on tullut tutuksi Thomas Moren *Utopia*-teoksesta (1516). Teos esittää, miten saaren kuviteltu maantiede yhdistyy sosiaaliseen muutokseen, ja saari on eräänlainen ihannevaltio, joka osoittaa kaipuuta vakauteen, autonomiaan ja omavaraisuuteen. (Lahtinen et al. 2017, 18–19.) Utopia on siis haave jostain paremmasta. Yhteiskunnallisiin utopioihin on vaikuttanut muun muassa taru mereen uponneesta Atlantiksesta. Se oli antiikin kreikkalaisten mukaan hedelmällinen paratiisi, jossa asui hyveellisiä ihmisiä, mutta joiden liioittelusta itsevarmuudesta seurasi lopulta jumalten vihaa ja saaren uppoaminen. (Lahtinen et al. 2017, 18.) Kun puhutaan utopiasta, ei sitä pidä kuitenkaan nähdä vain ihanteellista ihmiselämää ja ihannepaikan kaipausta kuvaavana itsenäisenä lajina, vaan pikemminkin temaattisena piirteenä. Utopia on todellisuudessa laajempi ilmiö kuin pelkkä ihannevaltion kuvaus, kuten se tavallisesti määritellään. (Vuorikuru 2007, 172.)

Kirjallisuuden saarikuvauksiin ovat vaikuttaneet monet teokset, tarinat ja ihmiset aina Platonista Thomas Moreen ja Charles Darwinista Daniel Defoeen. Yksi länsimaisen kirjallisuuden kuuluisimmista romaaneista on viimeksi mainitun teos *Robinson Crusoe* (1719), ja tarina on toiminut inspiraationa vuosisatojenkin jälkeen esimerkiksi erilaisille robinsonadeille ja tositelevisiosarjoille (Lahtinen et al. 2017, 10). William Goldingin klassikossa *Kärpästen herra* (eng. *The Lord of Flies*, 1954/2001) saari symboloi ihmiskunnan raakaa luontoa ja ihmisten taipumusta väkivaltaisuuteen. Saarella haaksirikkoutuneita lapsia ja nuoria ei koske enää sivilisaationsa normit, vaan he ajautuvat barbaariseen käyttäytymiseen.

Väkivaltaisuus yhdistyy mystiikkaan yhdysvaltalaisessa televisiosarjassa *Lostissa* (2004–2010), jossa lentokone syöksyy tuntemattomalle, trooppiselle saarelle, ja hengissä selvinneet matkustajat koettavat selviytyä saaren vaaroista ja mysteereistä sekä samalla kohdata omia

menneisyyden aiheuttamia ongelmia. Tämänlaisissa haaksirikkotarinoissa on tyypillistä, että saaret ovat hyvinkin kaukana mantereesta, esimerkiksi keskellä valtamerä. Owe Ronström (2021, 271, 279) onkin todennut, että syrjäytyneisyys on yksi saareuden (*islandness*) tunnusmerkeistä ja eristäytyneisyyden voi ajatella olevan väistämätön osa saaria.

Saarikertomuksille on tyypillistä, että saari nousee tekstissä esiin silloin, kun ihminen kohtaa tai löytää sen ensimmäisen kerran. Tämä assosioituu vahvasti ajatukseen ihmisestä valloittajana, ulkopuolisena hallitsijana. Tällainen käsitys sivuuttaa saarilla jo entuudestaan asuvat ihmiset ja vahvistaa ajatusta saaresta asumattomana ja sivistymättömänä tilana, joka ulkopuolisen ihmisen on löydettävä ja hahmotettava. (Dautel & Schödel 2017, 232.) Nykykirjallisuus on pyrkinyt dekonstruoimaan näitä vanhoja saarista vallitsevia mielikuvia. Sen tarkoituksena on tarjota vastakohtaisuuksien sijaan saarikäsityksiä, jotka korostavat saaren omaa avoimuutta ja muuttuvuutta sekä meren ja maan välistä yhteyttä. (Dautel & Schödel 2017, 232.)

Pohjoismaissa karut saariryhmät eli saaristo on luonut toisenlaista, saaristolaisromaaniksi kutsuttua kirjallisuutta, ja pohjoismainen saariromaani on yhä tunnistettavissa oleva kirjallisuuden laji (Nyqvist 2017, 116–117). Sanasto- ja ontologiapalvelu Finto määrittelee saaristolaiskirjallisuuden teoksiksi, ”joissa käsitellään saaristolaisten elämää”.

Saaristolaisromaneissa kuvataan kulttuuria ja yhteisöä saarilla, ja saarelle annetaan usein persoonallisia piirteitä, jolloin se voidaan lukea yhdeksi romaanin henkilöahmoista. (Nyqvist 2017, 115–116.)

Saaristolaisromaanien klassikoksi voidaan lukea esimerkiksi Volter Kilven saaristosarja, johon kuuluvat teokset *Alastalon salissa* (1933), *Pitäjän pienempiä* (1934) ja *Kirkolle* (1937). Kilven teoksissa keskiössä ovat Kustavi ja sen asukkaat. Maininnan arvoisia saaristolaisromaneja ovat myös esimerkiksi Ulla-Lena Lundbergin *Jää* (2012) ja Anni Blomqvistin *Myrskyluoto*-sarja, joissa eletään Ahvenanmaan saaristossa.

Suomalaisessa kesänviettoa kuvaavassa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa saaristo on ollut merkittävä miljöö sen takia, että kesäasuminen saaristossa on kuulunut Pohjoismaissa monien perheiden saarikokemuksiin (Lahtinen et al. 2017, 35). Saaristoteemaa on nähtävissä myös aikuisille tarkoitettussa proosassa. Esimerkiksi Jenna Kostetin romaanissa *Linnunluisia* (2020) vietetään kesää Turun ulkosaaristossa, johon kytkeytyy perheensisäisiä salaisuuksia ja jossa

saaristoon yhdistyy vahvaa lintusymboliikkaa. Luonnosta tulee kuin yksi romaanin henkilöahmoista. Hanna Meretojan kirjoittamassa *Elotulet*-teoksessa (2022) ystäväjoukko palaa tuttuun saaristoon ihaillemaan muinaistulia, mutta kesän viimeistä viikonloppua varjostaa päähenkilö Elean sairaus. *Elotulet* on lisäksi oiva esimerkki yhdenpäivänromaanista, jossa tapahtumat sijoittuvat yhteen päivään.

Saarikertomukset voidaan ajatella itsenäisiksi, eri alalajeiksi versovaksi muodoksi, jolla on omanlaiset teemansa, henkilöahmonsensa ja juonenkulkunsa, mutta joka uudistuu aina ajankohtaisten aiheiden mukana (Lahtinen et al. 2017, 10). Kuten olen jo maininnut, on saaritutkimus vielä hyvin tuore tutkimusala. Sen takia monitieteinen saaritutkimus onkin käynyt jatkuvaa keskustelua, miten tutkimuksen kohteet ja metodiset lähestymistavat tulisi määrittää. Pelkkä saaren määrittely mantereesta veden rajaamana fyysisenä tilana on riittämätön. Siksi on kritisoitu, että saaritutkimuksissa on tehty liian jyrkkiä vastakkainasetteluja muun muassa faktan ja fiktion sekä materiaalisen ja metaforisen välille. Saarista tehdyt kulttuuriset representaatiot vaikuttavat, miten länsimaissa saaria määritellään ja tulkitaan. (Lahtinen et al. 2017, 11, 13.)

Länsimaisissa kertomuksissa kokemus saaresta ylläpitää spatiaalista toiseutta. Saaret kerrotaan eksoottisina, syrjäisinä ja vaarallisina paikkoina, mikä vain vahvistaa niiden erilaisuutta. (André 2018, 40.) Toisaalta vapaaehtoinen eristäytyneisyys kaukaiselle saarelle voi olla positiivistakin ja eräänlainen ero arjen rutiineista, kuten Ronström (2021, 281) toteaa. Esimerkiksi *Syyskirjassa* Tove haluaa omasta tahdosta eroon kaupungin hälyä ja Maria hakeutuu saaristoon pois kaupungissa odottavilta murheilta.

Saaristolaisromaneja määrittävät myös yhteisö ja paikka. Ne keskittyvät kuvaamaan saaristossa eläviä ihmisiä, jotka ovat luonnon armoilla mantereesta irrallaan. (Haapala 2017, 168.) *Syyskirjassa* Tove elää Klovharulla, joka on osa saaristoa, mutta tavallaan hän on silti irti muusta saaristolaisyhteisöstä, täysin omassa valtakunnassaan, koska luoto sijaitsee kauempana merellä. Maria sen sijaan on ulkopuolelta, kaupungista, saaristoon saapunut henkilö, joka yrittää yksin selviytyä saaristossa teltaillen pimeän keskellä.

Tutkielmani pyrkii tuomaan esiin saaristolaisromaanin lajin ja siihen liittyvien elementtien näkymistä *Syyskirjassa*. *Syyskirjan* saari ei ole haaksirikkoutuneiden paikka, eikä myöskään pelkkä perinteinen kertomusten idyllinen paratiisisaari. Se on rakennettu metaforiseksi,

tarinaan kuuluvaksi henkilöahmoksi. Romaanin päähenkilöhahmot ovat rohkeita naisia, jotka haaksirikon sijaan yrittävät selvitä ulkosaaristossa yhteiskunnan tai lähipiirin asettamien vaatimusten saavuttamattomissa.

2 Teorettinen viitekehys

2.1 Ekokritiikki

Ensimmäisessä suomalaisessa ekokritiikkiä käsittelevässä teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus* (2008) Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki (8–22) toteavat ekokritiikin olevan hyvin monialaisesti risteävä suuntaus, jonka sisältä löytyy useita koulukuntia. Sen määritelmä ja merkitykset ovat yhä edelleen liikkeessä. 1970-luvulla useat tieteenalat kiinnostuivat ympäristöstä aivan uudella tavalla ympäristöherätyksen ansiosta, mutta anglosaksisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä ekokritiikki vakiinnutti asemansa vasta 1990-luvun alkuun mennessä.

Cheryll Glotfelty on esittänyt 1990-luvulla ekokritiikin klassisen määritelmän, jota itsekin työssäni käytän. Hänen mukaansa ekokritiikki on kirjallisuuden ja fyysisen ympäristön suhteen tutkimusta, jossa kaunokirjallisia teoksia tutkitaan luontokeskeisestä perspektiivistä. Ekokriittiset kirjallisuudentutkijat pohtivat esimerkiksi, miten luontoa representoidaan tekstissä, miten tarinan fyysinen ympäristö yhdistyy juoneen tai millaisia merkityksiä annamme luonnolle ja kuinka luonnosta käytetyt metaforat vaikuttavat tapaamme kohdella sitä. Perusolettamuksena on, että ihmiskulttuuri on aina yhteydessä fyysiseen maailmaan vaikuttaen siihen. (ks. Glotfelty 1996, xix.)

Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen tarkoituksena on tutkia luonnosta tehtyjä esityksiä sekä luonnon ja siitä tehtyjen esitysten välisiä suhteita (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8). Luontokuvaukset tulkitaan luonnon kulttuurisiksi representaatioiksi, eli kulttuurisesti muokkaantuneiksi esityksiksi, jotka projisoivat ihmisten käsityksiä luonnosta ja ihmisen suhdetta siihen (Lummaa 2012, 155–156). Ekokritiikissä tiedostetaan, että luonto sekä kirjallisesti tuotettu luonto ovat toisistaan erillisiä, ja kyse on nimenomaan ihmisen tekemästä tulkinnasta. Tarkastelen luontokäsitettä tarkemmin seuraavassa alaluvussa 2.2.

Ekokritiikkiä käytetään siis luontokuvauksien analysoinnissa, ja ekokriittiset kirjallisuudentutkijat selvittävät, millaisia mielikuvia luontokuvaukset herättävät tai miten luonto toimii miljöönä hahmojen kehitykselle. Tutkimussuuntausta on kuitenkin arvosteltu esimerkiksi siitä, että kirjallisista luontokuvauksista ulkopuolinen todellisuus ei monen mielestä kuulu kirjallisuudentutkimukseen. Samoin ekokritiikin teorettinen hahmottomuus ja

selkeiden käsitteiden uupuminen on aiheuttanut epäluuloja. (Lahtinen 2012, 8.) Monet ovat kritisoineet tutkimussuuntauksen tavasta personoida luontoa liikaa, jolloin se myös nostaa ihmisen pääosaan luonnon edelle (Hollsten 2008, 88). Terry Gifford (1999, 156–157) on kuitenkin huomauttanut, että kun ihmisen sisäinen maailma peilautuu ulkoiseen maailmaan, näemme itsemme osana luontoa sen jatkumossa. Luonnon personointi antaa sille inhimillisiä ominaisuuksia ja tekee luonnosta pelkän taustan ja miljöönsijain elävän ja vaikuttavan. Kaunokirjalliset kertomukset ovat myös yhdenlainen tapa pyrkiä hahmottamaan ympäristöä ja itseään (vrt. Lahtinen 2012, 82). Myös *Syyskirjassa* luonnon personointi antaa vaikutelman, että luonto on tunteva osa maailmaamme ja vahvistaa ymmärrystä sen arvosta.

2.2 Luontosuhde

Työssäni analysoin Toven ja Marian luontosuhteita. Tutkielmassani tarkoitan luontosuhteella henkilöahmojen suhdetta luontoon eli Pellingin saaristoon ja Klovharun saareen, sen kasvillisuuteen, mereen ja eläimiin, sekä luontoon liittyviä asenteita ja sitä, miten henkilöt näkevät itsensä luonnossa. Ymmärtääksemme, mitä luontosuhteella tarkoitetaan, on syvennyttävä siihen, mitä luonto oikeastaan on ja miten itse sen käsitan. Luonto on käsitteenä monimerkityksellinen ja monikerroksinen, eikä ole yhtä oikeaa tapaa määritellä luontoa. Luonto toimii inhimillisen olemassaolon ylläpitäjänä ja tarjoaa meille esimerkiksi luonnonvaroja ja ruokaa selviytyäksemme. Se on myös fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin lähde ja lieventää stressiä ja edistää terveyttä. Suomen kielen sana ”luonto” on johdannainen verbistä ”luoda” ja viittaa luomistyöhön. Nykykieli erottaa luonnon ja ihmisen toisistaan ja tekee ihmisestä luonnon ulkopuolella olevan tarkkailijan. (Vuorisalo 2012, 29.) Arkikielessä luonnoksi voidaan ajatella esimerkiksi kansallispuistot ja keskusta-alueen ulkopuolella olevat luontopolut. Kaunokirjallisuudessa luonto on usein tapahtumia kehystävä miljöö (Lahtinen 2015, 79). Myös *Syyskirjassa* tapahtumat sijoittuvat luontoon ja se on henkilöahmojen kehitykseen vaikuttava tekijä.

Pääasiassa luontokäsitettä käytetään kahdella eri tavalla: kuvatessa jonkin asian ominaispiirrettä sekä luonteenlaatua ja kuvatessa ympäristöä tai kokonaisuutta, jonka osana me ihmiset joko olemme tai emme ole (Heilala 2020). Luonto nähdään monesti kulttuurin ulkopuolisena rajoitteena ja ehtona, ja luonnon on ajateltu muodostavan erillisen todellisuuden alueen vastakohtana inhimilliselle maailmalle (Haila & Lähde 2003, 19). Kahtiajako ihmisen sekä luonnon välillä edustaa länsimaisen kulttuurin yleistä käsitystä

luonnosta. Dikotomian juuret ovat maanviljelyksen kehityksessä, joka alkoi 10 000 vuotta sitten. Tällöin ihmisen luontosuhteessa tapahtui radikaali muutos: syntyi pysyviä asutuksia, ja kodista tuli vastakohta villille luonnolle eli erämaalle. (Myllymäki 2009, 4.) Kulttuurin ja luonnon välisestä suhteesta ei kuitenkaan ole olemassa minkäänlaista kokonaisteoriaa, koska ne ovat todellisuudessa toisiinsa tiukasti kietoutuneita ja sisäisesti heterogeenisiä (Haila & Lähde 2003, 32). Luonto on myös aina kulttuurisesti määräytynyt.

1700-luvulla yleistyi luonnon käsitteen käyttäminen ympäristön kuvailussa, mutta todellisuudessa luonto ja ympäristö eroavat kuitenkin toisistaan (Heilala 2020). Yrjö Hailan ja Ville Lähteen (2003, 13–15) mukaan ympäristö on käsitteenä aikaan ja paikkaan sidottu, mutta nykyään myös yleiskäsite koko ihmiskunnan ympäristönä. Ympäristö on yhteisön kanssa vuorovaikutuksessa olevien ulkoisten olosuhteiden kokonaisuus (Tieteen termipankki). Sen sijaan luonto ei kohdistu minkään tietyn keskipisteen ympärille, vaan on läsnä kaikkialla. Ihmiselle merkityksellisen luonnon muodostaa hänen olemassaolonsa perustana olevien eri prosessien luoma kokonaisuus, ja luonnon kokemiseen vaikuttavat myös paikkaan sidotut kokemukset. Ymmärtääksemme luontokäsitettä on oleellista huomioida inhimillisen ja ei-inhimillisen eroavaisuudet. Verrattuna ympäristöön luonto on enemmän ei-inhimillinen asia. (Heilala 2020.)

Toisaalta jos ajatellaan luontoa ja ympäristöä fyysisenä todellisuutena, ne kuitenkin limittyvät inhimilliseksi ja ihmisen kanssa. Ihminen on osa eläinkunnan järjestelmää ja näin osa luontoa, ja ympäristö on nykypäivänä pitkälti ihmisen muokkaamaa. (vrt. Lummaa et al. 2012, 15.) Kun puhun työssäni luonnosta, käsitän sen tarkoittavan niitä asioita, joita ihminen ei ole tehnyt eli meri, saari, saaristo ja sen kasvillisuus sekä eläimet.

Yhteiskuntien olemassaolon aineellinen perusta eli luonto ja luontoa koskevat käsitykset ovat dynaamisessa vuorovaikutuksessa keskenään (Haila & Lähde 2003, 21). Raymond Williams (2003, 62) esittää, että luontokäsitykset ovat ihmisten luontoon projisoituja käsityksiä itsestään. Näkemykset ja ajatukset luonnosta ovat samalla näkemyksiä ihmisen omasta paikasta maailmassa, ja ne ovat erilaisten ihmisten, aikojen sekä tapojen leimaamia. Suhteessaan luontoon ihminen lisäksi määrittää suhdettaan muun muassa elolliseen, ympäristöönsä, itseensä ja elämään sekä kuolemaan yleisesti ja yksilöllisesti (Lassila 2011, 16). Yksilön suhde luontoon siis riippuu hänen omasta luontokäsityksestään.

Pertti Lassila (2011, 12) on todennut, että kirjallisuudelle olennaista on tutkia, miten luontoa sanana käytetään ja mikä merkitys luonnolle kirjallisuuden maailmankuvassa annetaan. Kirjallisuuden luontokuvaukset perustuvat inhimilliselle luontokäsitykselle, ja kirjallisuudessa luonto esiintyy monissa yhteyksissä ja merkityksissä. Erityisesti ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen on jo pitkään sisältynyt ymmärrys luonnosta kulttuurisena konstruktiona (ks. Blomberg & Sääntti 2008, 190; Lassila 2011, 12). Luontokuvaukset ovat luonnon kulttuurisia representaatioita eli esityksiä, jotka ovat kulttuurisesti muokkaantuneita ja ilmentävät siten käsityksiä ihmisten luontosuhteista ja luonnosta. Tutkimuksen kohteena ovat erityisesti luonnolle sekä yksilön luontosuhteelle annetut merkitykset. Kuten aiemmin mainitsin, käsitys luonnosta on siis eittämättä kulttuurinen huolimatta siitä, että luonnon ajatellaan usein olevan vastakohta kulttuurille.

Erityisesti *Syyskirjassa* luontoon liittyy myös maisemallisuus. Siinä missä luonto on kokonaisuus, joka ei riipu ihmisen läsnäolosta, maisema puolestaan voidaan määritellä subjektiivisen havainnon kautta rajatuksi alueeksi. Luonto ei siis ole edellytys tai synonyymi maisemalle, ja maisema voi sisältää niin ihmisen toiminnan jälkiä kuin myös luonnontilassa olevaa ympäristöä. (Turunen 2018, 41.) Vaikka maisemaan liittyy visuaalisuus ja se on sekä katsottavaa että katsomisen tapa (Turunen 2018, 43), liittyy siihen muitakin aisteja: henkilöt voivat tunkea tuulen iholla tai kuulla meren kohinan ja lintujen laulavan. *Syyskirjassa* katsellaan paljon merelle, horisontin tuolle puolen ja tarkkaillaan lintujen elämää. Päiviin saaristossa kuuluvat aaltojen äänet ja myrskypuhurien nousut.

2.3 Paikka

Tutkin *Syyskirjassa* esiintyvää Klovharun saarta ja sen roolia ekokriittisesti, mutta myös humanistisen maantieteen paikan käsitteen avulla, koska teoksessa paikalla on merkittävä rooli kerronnassa ja henkilöhahmojen kehityksessä. Ekokritiikkiä ja humanistista maantiedettä yhdistelemällä analysoin, miten *Syyskirjan* kuvaus rakentaa saaristoa, millaisia merkityksiä saari ja saaristo saavat, ja miten luonto ja ympäristö vaikuttavat henkilöhahmojen käsitykseen itsestään ja yhteydestään ympäristöön.

Humanistinen maantiede nousi esiin 1970-luvun aikana kritiikkinä tieteellistä rationalismia vastaan. Sen tarkoituksena on selvittää ihmisen suhdetta ympäristöönsä, hänen maantieteellistä käyttäytymistään ja hänen tunteitaan sekä ajatuksiaan suhteessa paikkaan ja

tilaan. (Ridanpää 2011, 340.) Humanistisessa maantieteessä ilmiöitä tarkastellaan yksilöiden kokemusten kautta. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (1997, 16) kertovat, että tärkeimpiä humanistisen maantieteen teemoja ovat ”ne yksilöiden paikkoihin liittämät merkitykset, jotka avautuvat tutkijalle subjektiivisten kokemusten, arvojen, tunteiden, muistojen ja toiveiden kautta”.

Pauli Tapani Karjalainen (2008, 16–22) on esittänyt, että paikkoja ei katsota ainoastaan ulkoapäin kartografisesti, vaan ne nähdään myös koettuina, topobiografisina, elämysympäristöinä. Paikka on ympäristöön heijastamiemme merkityssuhteiden luoma kokonaisuus, ja yksilö näkee ja tulkitsee paikkaa aina jostain maailman kohdasta eli havaintopositioista käsin. Elettyjen paikkojen sisältö on biografinen, koska kokijan oma elämänhistoria kaikkine puolineen on aina mukana, ja ympäristökokemuksilla on vaikutus ihmisen identiteetin muodostumiseen. Karjalainen (2008, 19) mainitsee myös, että ihmisiä kiinnittää paikkoihin erityisesti muistot. Eletyt paikat ovat tunnetiloja, eivätkä paikkasuhteemme ole pelkästään informaatiosuhteita, vaan tuntemisen ja havaitsemisen yhteistä liikettä, jossa nykyisyys, menneisyys ja tulevaisuus ovat jatkuvasti kietoutuneet toisiinsa.

Tila ei ole siis vain objektiivisesti ihmisen ulkopuolella oleva asia, vaan siitä syntyy osa hänen kokemusmaailmaansa. Tällöin ihmiselle syntyy kuulumisen tunne tiettyyn paikkaan eli paikasta tulee osa ihmistä itseään. Maantieteilijä Yi-Fu Tuan on kuvaillut ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta käsitteillä *topofilia* sekä *topofobia*. Topofilia on voimakasta, turvallista kiintymistä ja sidettä paikkaan, kun taas topofobiassa ympäristö aiheuttaa negatiivisia tunteita. (Ks. esim. Haarni et al. 1997, 17.) Topofiliasta puhuessaan Tuan on korostanut eritoten lapsuuden ja aistillisuuden merkitystä, koska lapsi kokee ympäristönsä usein välittömämmin ja aistivoimaisemmin kuin aikuinen (Hollsten 2008, 75; ks. myös Tuan 1974/1990, 16).

Havaittavien ominaisuuksien lisäksi paikkaan liittyy tulkinnallisia ominaisuuksia, esimerkiksi ajallisia syvyyksiä, mielikuvia, tunnelmia ja historiallisia ulottuvuuksia. Aistit vaikuttavat muistojen paikkojen syntyyn ja muistot puolestaan luovat paikkaan oman perspektiivinsä. Menneisyyden eri paikat muuttuvat muistoiksi, joiden kautta ihmisen käsitys nykyisistä paikoista rakentuu. (Haarni et al. 1997, 16–17; Kaukio 1997, 117.) *Syyskirjassa* voimakas kiintymys paikkaan näkyy erityisesti Toven kohdalla. Tove on elänyt kesiä Pellingin

saaristossa ja Klovharulla vuosikymmenien ajan lapsesta asti ja ikään kuin kasvanut osaksi saarta. Hänelle on syntynyt turvallinen side Pellinkiin.

Topofiliaa voi toisaalta kritisoida maisemien, ympäristön ja luonnon liiallisesta idealisoimisesta. Romantisoiva näkemys peittää helposti alleen todelliset ympäristöön liittyvät uhkakuvat, kuten ympäristöongelmat. Topofilia on myös vahvasti yksilöittäin vaihteleva subjektiivinen tunne-elämys, ja tällöin sitä on hankalampi yleistää laajemmin yhteisön tasolle.

3 *Syyskirjan* luontosuhteet

3.1 Toven luontosuhde

Ihmisille, jotka asuvat saaristossa, luontosuhde on olennainen osa heidän identiteettiään ja elinympäristöään. Saaristolaiset käsittävät luonnon toimia määrittäväksi, ihmistä suuremmaksi auktoriteetiksi. (Siivonen & Kouri 2020, 95–96.) *Syyskirjan* Toven ja Tootin kerrotaan asuneen Klovharulla niin kauan tuulen, meren, sateen ja auringon rinnalla, että osa luontoa on ikään kuin siirtynyt heidän sisäänsä. (S 63)

Syyskirja sijoittuu nimensä mukaisesti syksyiseen saaristomiljööseen. Syksy on teoksessa tulkittavissa muutoksen symboliksi, mutta myös merkiksi luonnon ja elämän yhteennivoutuneesta kiertokulusta. Kasvit valmistautuvat talveen, päivät lyhenevät, ja kesäinen lämpö muuttuu hiljalleen lähestyvän talven viileydeksi. Samaan aikaan Toven ja Tootin päivät saarella käyvät vähiin, ja he jättävät hyvästejä rakkaalle kotisaarelleen. Viimeisiä päiviä Klovharulla rytmittävät sentimentaaliset sävyt, mutta myös aaltojen liikkeet. Saarella on vaipunut ”ajattomuuteen, jossa päivät liukenevat toisiinsa”. (S 57, 60)

Toven suhde luontoon eli Pellingin saaristoon ja erityisesti Klovharun saareen, sen kasvillisuuteen, mereen sekä eläimiin on ristiriitainen. Toisaalta hän kunnioittaa, jopa hieman pelkää luonnon mahtia, mutta samaan aikaan hän myös ajattelee omistavansa Klovharun. Tove ajattelee tietävänsä, miten luonnossa eletään ja ollaan, koska onhan hän itsekin tutkinut merta koko ikänsä (S 42) ja ominut saaristolaisidentiteetin juuri oikealla tavalla eli elämällä saaristolaiselämää. Tietäväinen asenne korostuu erityisesti silloin, kun huhutut yliopistokurssilaiset lähestyvät Pellinkiä:

Joku biologiporukka on kuulemma liikkeellä alueella, siitä tiedotettiin heillekin: ”Merentutkimuskurssilaiset ottavat vesinäytteitä ensisijaisesti asumattomilta saarilta.” Mutta ketään ei näy. Merentutkimus. Hän on itsekin tutkinut merta koko ikänsä, mutta voiko sitä väittää tuntevansa.

Meri antaa sen mitä ihminen pelkää. Käsi pitää työntää veteen ja tarttua otusta niskasta, se rimpuilee ja on liukas ja pistää kuin simppu mutta irti ei saa päästää, se on kiskottava ylös. Kyllä biologien täytyy se tietää. (S 42)

Saaristolaisromaanien tapaan Klovharu on meren ympäröimä liminaaltila, jossa tapahtuu tämän- ja tuonpuoleisen välillä rajankäyntiä, tässä tapauksessa saarella asuvien Toven ja Tootin sekä mantereelta tulevien opiskelijoiden kanssa (ks. Haapala 2017, 174). Tove ajattelee ylimieliseen sävyyn ryhmän olevan ”joku biologiporukka”, maakrapuja, joiden kokemattomuuden näkee kaikesta. Hän määrittelee itseään parempana, tottuneena saaristolaisena vastoin mantereella asuvia (vrt. Stephanides & Bassnett 2008, 7).

Ylimielinen asenne kuitenkin todellisuudessa problematisoi kuvaa saaristolaisista ympäristötietoisina ja yhtenä luonnon kanssa. Tove ajattelee, että on tietoinen ympäristöstä ja osaa edistää ympäristötietoisuutta, mikä näyttäytyy ristiriitaisena, koska on itse toimillaan osa ympäristön tuhoamista. Vaikka Tove pohtii tietävänsä, miten meren kanssa kuuluu toimia, esiintyy hänen ajatuksissaan kuitenkin ristiriitaisuutta, kun hän toteaa, ettei merta välttämättä todellisuudessa voi tuntea kunnolla. Meri on mystinen otus, jota ihmisen on väkivalloin ja niskasta kiinni pitäen hallittava, eikä sille saa antaa yliotetta.

Syyskirjassa Toven luontosuhteessa näkyy ihmisen dominanssi. Toven omistava asenne nostaa hänet luonnon yläpuolelle ja hänelle annetaan oikeus määritellä, miten luontoa kuuluisi käsitellä. Hänen tekonsa ovat kuitenkin saaristoluonnolle ekologisesti haitallisia, eikä hän osaa tasapainotella omien ja luonnon tarpeiden välillä. Toven suojelunhalu luontoa, eritoten kotisaartaan Klovharua kohtaan saa jopa väkivaltaisia piirteitä, jotka ovat tulkittavissa ekokriittisesti tarkasteltuna elinympäristöä tuhoaviksi toimiksi. Kun Tove kävelee ase kädessään Klovharulla, Tooti kysyy, miksi hänellä on pistooli:

Ajattelin ammuskella vesimyyriä, pelastaa ruusujen juuret. Pitää kai odottaa, että luonnonsuojelijat häipyvät. Älä kerro niille, että upotin juuri maalipurkit mereen. (S 48)

Ruusuilla on iso merkitys Tovelille, koska ne muistuttavat häntä edesmenneestä äidistään. Kurtturuusu on ainoa ruusu, joka menestyy tuulisella saarella, ja niin kauan kuin Toven äiti Ham eli päiviään heidän luona Klovharulla, hän onnistui saamaan ruusut kukoistamaan. (S 199) Tove tahtoo väkipakolla pelastaa ruusut ja niiden kasvun karulla maaperällä, mutta toimii samalla luontoa tuhoavalla tavalla tappamalla vesimyyriä sekä upottamalla maalipurkkeja vesistöön siitäkin huolimatta, että ymmärtää tekojensa olevan väärin. Omassa saarella voi tehdä asiat omalla tavalla, laskea jätteet ja jätökset veteen, vaikka Tove tietääkin, että ilmasto ja ympäristö eivät ole enää entisensä:

Eivätkö nämä nuoret luonnonsuojelijat olekin huolissaan meren rehevöitymisestä. Hän muistaa lukeneensa, että täälläkin on havaittu myrkyllisiä sinileväkukintoja. Entäs myrskyjen lisääntyminen?

[...] Ei liene syytä naureskella luonnonsuojelijoille ja heidän julistuksilleen, vaikka yltiöpäinen tosissaan oleminen herättää hänessä aina hilpeyttä. Mutta hän on sentään tallettanut talven kirjaansa. Lapset ottavat *Taikatalven* käteen ja vanhemmat saavat näyttää: tässä muumilla on sukset jalassa, koska niillä on lumessa helpointa liikkua. (S 176)

Tove ymmärtää huolen ilmastonmuutoksesta olevan todellista, mutta ironisesti toteaa, että onhan hän kuitenkin tallentanut talven *Taikatalvi*-kirjaansa, eikä ihan täysin ymmärrä luonnonsuojelijoiden ylitsevuotavaa ahdistusta ilmaston lämpenemisestä. Rehevöitymisen ja myrskyjen lisäksi myös veden kuljettamat tavarat kertovat ympäristön ja meren tilan muutoksesta:

He ovat vuosien mittaan ottaneet talteen hienoimmat meren tuomat puulaatikot, niissä on suolaveden ja ajan syömää kaunokirjoitusta, Old Smuggler's Whisky, Oranges from Jamaica, he kuvittelivat, mistä kaukaa laatikot seilasivat tänne, kuka laski ne merille. (S 74)

Haaksirikko on tuttu aihe maailmankirjallisuudessa Odysseuksen seikkailuista Robinson Crusoehen asti. Kuitenkin pohjoismaisessa kirjallisuudessa aihetta esitetään toisin. Siinä näkökulma ei keskity tuntemattomalle saarelle haaksirikkoutuvaan merimieheen, vaan alkuperäisasukkaisiin, jotka rannoilla toivovat hylkysaaliita. He keräävät omilta kotivesiltään jäänteitä globaalista taloudesta. (Nyqvist 2017, 120.) Tove ja Tooti eivät varsinaisesti ole alkuperäisasukkaita sanan varsinaisessa tarkoituksessa, mutta ovat kuitenkin ensimmäisiä ihmisiä, jotka asuttavat Klovharua. Meren kuljettamat tavarat tuovat eksoottisia häivähdyksiä ulkomailta ”eristäytyneelle” Klovharulle ja aktivoivat Toven ja Tootin mielikuvitusta sekä haaveilua saaren ulkopuolisesta elämästä.

Paikkasuhteen näkökulmasta on kiinnostavaa tutkia, miten luonto käsitetään objektina tai subjektina. Luonto käsitetään usein ihmisestä erillisenä, ulkopuolisena objektina ja vastakohtana ihmisen aikaansaannoksille eli kulttuurille. Luontoa voidaan toisaalta ajatella aktiivisena subjektina erityisesti silloin, kun sitä kohdellaan kunnioittavasti. (Keskitalo-Foley 2006, 134–135.) Jos luontoa tarkastellaan objektina, sille annetaan passiivinen, ihmisen ulottumattomissa oleva rooli. Toimiessaan subjektina luonto on aktiivisessa vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa ja kasvattaa merkitystään yksilöiden elämässä, mikä

puolestaan voi kannustaa vastuullisempaan luontosuhteeseen. *Syyskirjassa* luonto eli eläimet, saari ja meri saavat jopa inhimillisiä piirteitä ja niille annetaan toimijuus, siitähän huolimatta, ettei Toven luontosuhde ole läheskään puhtaasti kunnioittava.

Kirjallisuudessa, joissa käsitellään luonto- ja ympäristösuhteita, on jossain määrin kyse ympäristön haltuun ottamisesta eli esimerkiksi omistamisesta tai luonnon hyödyntämisestä. Se voi olla käsitteellistäkin, eli pyrkimystä ymmärtää ympäristöä paremmin. (Haapala & Kaukio 2008, 8.) Tovelille luonto on suuri voima, jonka keskellä oleminen antaa hänelle rauhaa, tilaa ajatuksille ja luovuudelle. Hän hyödyntää luontoa inspiraationa esimerkiksi työlleen, vaikka onkin ”taiteessaan onnistunut vain kömpelästi jäljittelemään sitä, mitä luonnossa on tekeillä”. (S 155) Luonto yhdistyy kirjoitustöiden lisäksi myös nostalgisiin haaveisiin:

Ehkä alan kirjoittaa taas lastenkirjoja, kun olen tarpeeksi vanha, hän kirjoitti kirjeessä täytettyään kuusikymmentä, ja ajatuksessa väikähteli eheä maailma, leikki, joka jatkui kesäpäivien kelluvassa ajattomuudessa aamusta iltaan, hänelle kasvoi kidukset ja pyrstö kaikesta uimisesta, hän sukelteli ja katsoi pohjassa olevia näkinkenkiä, vesi oli kirkasta siihen aikaan. Metsän luolassa ei tarvinnut olla yksin, kun sen kuvitteli täyteen. (S 114–115)

Riikka Rossi ja Katja Seutu (2007, 8–9) esittävät nostalgian olevan lohtua ja mielihyvää tuottavaa kaipuuta menneeseen, parempaan aikaan. Se ei merkitse ainoastaan kaipuuta johonkin konkreettiseen paikkaan tai aikaan, vaan nostalgia voi olla myös määrittelemätöntä halua ja kaipuuta pois nykyhetkestä. Tässä nostalgia yhdistyy muodonmuutosfantasioihin, leikkisään maailmaan, jossa vesi on yhä kirkasta ja saastuttamatonta. Tovesta tulee hänen ajatuksissaan osa luontoa ihmisruumiista poikkeavassa muodossa, ja luonnosta hänelle ajaton turvapaikka. Idyllisen romanttinen kuva ei kuitenkaan anna todellisuutta vastaavaa kuvaa, ja voimakkaasta yhteydestä huolimatta Tove on valjastanut luonnon inspiraation lähteeksi häntä itseään varten, mikä korostaa ihmisen omistusoikeutta ympäristöön.

Toisaalta syvimmillään Toven luontosuhde on myös rakkaudellinen, ja se rakentuu tuttuuden ja turvallisuuden tunteesta. Haarni et al. (1997, 17) mainitsevat aistien ja muistojen yhteydestä. Aistein havaittu ympäristö tekee perustan elämismaailmalle, ja menneisyyden paikat, kuten Tovelille Pellingin saaristo, muuttuvat muistojen avulla topobiografiseksi elämysympäristöksi, jonka myötä ymmärrys nykyhetken paikasta rakentuu. Arvostus saaristoa ja merimaisemia kohtaan on Tovelille syvempää, koska siihen sekoittuu hänen muistojansa (vrt. Tuan 1974/1990, 95).

Luonto ja erityisesti saaristolaiskesät ovat olleet osa Toven elämää jo lapsuudesta asti, ja hän havainnoi luontoa sekä ympäristöään moniaistillisesti, mutta erityisesti katseen avulla. Tove viettää aikaa maan tasalla katsellen kaikkea mikä kasvaa (S 57), ikään kuin ollen osa maan kasvillisuutta itsekin, ja seurailee viipyilevästi päivät pitkät lokkeja, tiiroja ja muita lintuja. Tove tiedostaa, että lintujen silmissä he ovat Tootin kanssa vain tunkeilijoita, joiden lähtöä odotetaan:

Pienisilmäinen lokki kävelee lähemmäs kävelysillan kaidetta pitkin, sen räpylät tarttuvat puuhun, ja kun se pääsee kaiteen päähän, se päästää valkoisen ruikkauksen sillalle ja kiljaisee. Kallistaa päätään ja katsoo heitä. Lintu huvittaa häntä, ilmeetön katse.

Juu, lähdössä ollaan, hän sanoo linnulle.

Linnut olivat täällä ensin. Lokit, tiirat, haahkat, kahlaajat. Sotkat, karikukot. Niitten äänet, yötä päivää.

He ovat tunkeilijoita. (S 66)

Tove kokee, että oman elämänrytminsä asettavat linnut ovat olleet saarella jo ennen ihmisiä. Toisaalta Tove itse myös odottaa, että pesimisen jälkeen linnut jättäisivät heidät, ihmiset, rauhaan:

Toukokuu on yhtä kihinää ja parittelua ja pesänrakennusta, se raivostuttaa Tootia joka vuosi, ensin tulevat hautovat loppinaaraat kärsivällisine katseineen, sitten kompastelevat, horjahtelevat untuvikot ja niitä kirkuen suojelevat emot, ja sitten – saari tyhjenee liioista linnuista ja he jäävät ja saavat rauhan. (S 21)

Kun linnut lähtevät omille teilleen, Tovelille koittaa rauhan aika. Linnut ovat *Syyskirjassa* eräänlaisia vapaita, rajoittamattomia portinvartijoita mantereeseen ja Klovharun välillä. Ne saavat Toven näkökulmassa antropomorfisia piirteitä. Linnut tuijottavat ilmeettömästi ja kärsivällisesti, ovat kömpelöitä ja valtaavat paljoudellaan saaren, kunnes ikään kuin ulkopuolisina lähtevät vihdoin pois antaen Tovelille ja Tootille hiljaisuuden. Untuvikkoja suojelevat emot projisoituvat Toven sisäiseen maailmaan: siinä missä lokin poikaset lopulta ovat selviytyjiä ja kykenevät kasvaessaan aallokkoiseen merielämään, myös Tove pystyy jatkamaan elämäänsä saaresta luopumisen jälkeen.

Toven monimutkainen luontosuhde on sidoksissa hänen nostalgisiin muistoihinsa. Suhteessa luontoon näkyy Toven halua hallita luontoa, mutta samalla ristiriitaa, joka kytee ihmisen toiminnan ja ympäristöhuolen välillä. Vaikka idyllisyys ja lapsuusmuistot tarjoavatkin

Tovelle lohtua, se myös loppujen lopuksi vaikeuttaa hänen kykyänsä nähdä paikan ja luonnon muuttumista ja sopeutua siihen.

3.2 Marian luontosuhde

Myös nuoren biologian opiskelija Marian suhde luontoon on monimutkainen. Marian näkökulmaa kerrotaan minäkertojan ja päiväkirjamerkintöjen avulla, joissa hän käy läpi suhdettaan entisen poikaystävän Aten kanssa ja kertoo elokuisista päivistään saaristossa. Hän kuvailee elokuun olevan kuukausi, jolloin kaikesta ”tulee painavaa ja kosteaa ja tulehtuvaa ja nahkeaa, se on välikuukausi ennen kuin syksy pääsee vauhtiin”. (S 16) Elokuun hetket ovat Marialle välitila, jolloin hän hakee itseään. Hän kantaa huolta ilmastonmuutoksesta, ja lähtee yliopiston järjestämälle kenttäkurssille Pellingin saaristoon:

Tähän kenttäkurssiin kuuluu merivesinäytteiden ottaminen Pellingin saaristosta, tarkoitus on tutkia veden typpi- ja fosforipitoisuuksia, ja vedessä keijuvia leviä ja kartoittaa meriveden lämpötilan vaihtelua ja sen vaikutusta rehevöitymiseen pitkällä aikavälillä. [...] (S 25)

Halusin biologiksi, koska pitää tietää ennen kuin voi vaikuttaa asioihin [...] (S 25)

Itämeren saastuminen ja meriympäristön tila tulivat julkisen keskustelun kohteeksi ensimmäisen kerran 1960-luvun lopulla ja uudestaan 1990-luvun alkupuolella. Tällöin alettiin kiinnittää tarkemmin huomiota selvästi näkyvään veden laadun heikentymiseen (Räsänen et al. 2020, 52–59). Maria osallistuu kurssille osaksi sen takia, että haluaa saaristoympäristön hyödyttävän häntä eli auttavan kotona oleviin huoliin, mutta myös koska on kiinnostunut kasvihuoneilmioista ja ennen kaikkea idolinsa Toven tapaamisesta. Marian näkökulma on Toveen verrattuna nuorempi, mutta myös tutkimuksellisempi, ja hän ajattelee omien opintojen auttavan maailmantilaan vaikuttamisessa. Marialla on suuri tarve olla tärkeä ja monella tapaa hyödyksi, koska yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tarvitaan tietämystä.

Marialla on myös tarve suojella luontoa, mutta mieltä painaa myös pelko äidin rintasyövästä, eikä Maria enää erota kunnolla syyllisyydentuntonsa juuria:

Ja kun äiti sai diagnoosinsa viime keväänä, kaikki muuttui huojentelevaksi, entistäkin epäselvemmäksi, ihan kuin maa tütisisi jalkojen alla. (S 26)

Minulla oli rintalastan alla painava tunne, joka kasvoi sitä mukaa kuin äiti heikkeni. En enää erottanut äitiahdistusta tunturiahdistuksesta, mutta mielenosoituksen järjesteleminen auttoi molempiin. (S 119)

Maria oli mukana järjestämässä mielenosoitusta Hammastunturin hakkuita vastaan, koska tunsu sen auttavan omaan pahaan oloon, joka johtui äidin syöpädiagnoosista. Järjesteleminen on myös Marialle tapa kontrolloida tilannetta, jossa hän tasapainoilee luontohuolen ja sairaudenpelon välillä. Hän kantaa valtavaa emotionaalista taakkaa, joka projisoituu maanjäristyksen lailla tärisevään maahan. Syöpädiagnoosin tuoma ahdistus ja luonto yhdistyvät Marian maailmassa vertauskuvaksi, yhteneväiseksi möykyksi rintalastan alle.

Marian luontosuhteeseen vaikuttavat merkittävästi biologian opintojen lisäksi hänen entisen poikaystävänsä Aten fanaattiseksi yltävä ympäristöaktivismi. He ovat molemmat vihreän liikkeen kannattajia ja ympäristöaktivisteja, jotka ovat taistelleet ilmastonmuutosta vastaan mielenosoituksesta toiseen. Vihreä liike on 1900-luvun loppupuolella syntynyt, alkujaan vaihtoehtoliike, mutta nykyään poliittinen ja yhteiskunnallinen liike, jonka painopisteitä ovat ympäristönsuojelu, maailmanrauha, kestävä kehitys sekä tasa-arvo. Liikkeellä ei ole ollut yhtenäistä ohjelmaa sen epämuodollisen organisoitumisensa takia, mutta vihreään liikkeeseen sitoutuvia tahoja yhdistää yleisesti ottaen myönteinen suhtautuminen ympäristönsuojeluun sekä huoli ympäristön tuhoutumisesta ihmisen toiminnan seurauksena. Suomessa vihreä liike heräsi henkiin 1980-luvulla kansanliikkeestä, joka pyrki suojelemaan lounaishämäläistä Koirjärveä. (Tieteen termipankki.) Aktivisteille oli tärkeää omilla henkilökohtaisilla valinnoillaan ja elämäntavoillaan osoittaa kritiikkiä sekä kulutusyhteiskuntaa että teollisuuden edistysuskoa kohtaan (Lahtinen 2008, 39).

Ympäristönsuojeluun liittyy myös radikaaleja muotoja, esimerkiksi syväekologia. Se sisältää ajatuksen muun muassa syntyvyyden vähentämisestä pitkällä aikavälillä. (Garrard 2012, 23–24.) Aten fanaattisuus saa tuulta alleen Pentti Linkolasta, jonka radikaaleja mielipiteitä luonnon pelastamisesta hän pitää totuutenaan, ja myös Aten ympäristöajattelu ajautuu äärimmäisiin näkemyksiin. Pentti Linkola (1932–2020) oli radikaali toisinajattelija, luonnonsuojelija ja syväekologinen ympäristöfilosofi. Hänen ajattelunsa keskeisiä teemoja olivat muun muassa ihmisten kyvyttömyys nähdä tai uskoa todellisen, erityisesti ”itseaiheuttamansa” tuhon mahdollisuutta (Tuomivaara 2018, 40). Linkola (1979, 34) korosti, miten jokaisen luonnonsuojelijan tulee olla väsymätön ja kylmäpäinen, ja rajut menetelmät sekä mielenosoitukset osoittavat vain tehokasta ja järjestäytyntä luonnonsuojelua.

Linkolalaisessa malliyhteiskunnassa ihmiset hajaantuvat takaisin maanläheisten elinkeinojen äärelle (Tukiainen 2018, 72). Atte elää elämäänsä asumalla teltassa aina kevästä talven alkuun saakka. Talvisin hän vuokraa purkukuntoista taloa, jossa ei ole juoksevaa vettä tai sähköä, mutta siellä saa olla vapaa ja päättää kaikista asioistaan. (S 133–134)

Maria on huolissaan Aten pärjäämisestä, mutta yrittää ymmärtää tämän toiminnan juuria:

Kesäkuussa Atte oli koko ajan liikkeessä. Suorituskyky vaikutti ehtymättömältä, hän kävi päiväselteään pyörällä Tampereella, raivasi teltan ympäriltä vesaikkoa pari päivää aamusta iltaan, luki ja kirjoitti yöt, haukkui minulle surkimuksia, jotka eivät jaksaneet samaa. (S 131)

Aten ääneen tuli välillä kummallinen kaiku, ja jossain vaiheessa tajusin, että hän on muovannut Linkolasta itselleen esikuvan ja vihreän kotijumalan ja toistelee tämän mielipiteitä. Sen tajuaminen helpotti vähän: näin Aten palelevana, isättömänä poikana ja pystyin tuntemaan suojelunhalua. Tajusin, että Linkolan perimiehekäs, raudanluja, kestävä ja itsensä uuvuttava olemus puhuttelee syvää tarvetta Atessa. (S 132)

Atte on ylivirittynyt ilmastokriisiin takia, jopa fanaattinen, mutta todellisuudessa hän tarvitsee myös suojaa ja turvaa epävarmuuden keskellä. Marialla on turvaton olo, koska pelkää äitinsä menettämistä, kun taas Atte on elänyt vailla isää ja yrittää näyttää pärjäämisensä aktivistitoiminnan avulla ja kritisoimalla muiden ihmisten toimia. Aten puheissa kaikuu olettaus omasta paremmuudesta verrattuna muihin, erityisesti aktivistipiirien ulkopuolella oleviin ihmisiin.

Suojelunhalun ohella Maria kuitenkin miettii, toteuttaako itse omaa elämäänsä vastoin omia, tai oikeastaan Atelta, omaksumiaan arvoja:

Minä asun kolmatta vuotta Viitaniemessä kuusikymmentäluvun kerrostalokolmiossa, järkevässä asunnossa ja halpakin se on, kaksi makuuhuonetta ja olohuone, meitä on siinä kolme. [...] Meidän kämppää sanotaan Kulman kommuuniksi. Kun se vuokrattiin porukalla, siitä tuli jo ensimmäisenä opiskeluyksynä ikimetsäaktiivien keskuspaikka. Metsäryhmämme kokouksia pidetään enimmäkseen Kulmassa nykyisin. Hulluahan se on, luonnotonta, meidän pitäisi olla metsässä. Meidän pitäisi olla kuin kojärvi liikkeen tyypit. Eikä jossain elementtikerrostalossa. Ja täällä kenttäkurssillakin asutaan ihmeellisessä kuutiossa, käydään vesivessassa ja suihkussa. Maastossa meidän pitäisi olla, jotain on pahasti pielessä ihmisissä. (S 84–85)

Marian luontosuhde sisältää monenlaisia ympäristötunteita. Panu Pihkala (2019, 11, 17) esittää ympäristötunteen tarkoittavan tunnetta, johon vaikuttavat merkittävästi ympäristöön

liittyvät asiat. Ympäristötunteet ovat lähtöisin siitä, minkä ajattelemme olevan tärkeää, ja ne auttavat toimimaan ympäristöasioiden eteen. Maria asuu ”järkevässä asunnossa” yhdessä kämppisten kanssa, ja he pitävät kommuunissa aktiivien kokouksia, vaikka heidän ”pitäisi” olla metsässä ja maastossa, koska se olisi todellisuudessa luonnollisempaa. Ovathan aktivistit luonnon asialla, ja Marian tulisi elää ideaalia ympäristöystävällistä elämää, sellaista kuin Atte. Maria tuntee paineita siitä, miten olla uskottavampi aktivisti. Hänen kohdallaan on kyse ympäristöriittämättömyydestä, tunteesta, ettei ole riittävä ympäristöhaasteiden tuomien vaatimusten suhteen, eikä kykene tekemään riittävästi ilmastonmuutoksen eteen (Pihkala 2019, 169). Paineet syntyvät erityisesti Atelta.

Maria huomaa Aten turhautuneisuuden ja ympäristölevottomuuden eli rauhattomuuden, jonka taustalla elää ympäristöön liittyvää ahdistuneisuutta (vrt. Pihkala 2019, 69, 78). Samalla Maria tuntee omankin olonsa turhautuneeksi. Hänestä tuntuu, että hänen täytyisi tehdä enemmän asioita pelastaakseen maapallo ja ihmiskunta ilmastonmuutokselta, ja hän pohtii, olisiko järkevää muuttaa omaa elämäntyyliään ollakseen uskottavampi aktivisti:

Kamala tunne, etten tuntenut enää itseäni, en ollut se ihminen, jona muut minua pitivät, hiipi nilkoista ylöspäin ja nostatti kuvottavan kauhun kurkkuun [...] (S 29)

Aten ajatukset ovat muovanneet Marian näkemyksiä, ja Marian on vaikea hahmottaa, mitä itse asioista oikeasti ajattelee. Hän miettii asioita liikaa muiden näkemysten välityksellä. Ennen hän tiesi yleensä, mitä tahtoi, mutta nyt ei ole enää mistään varma. (S 26)

Tämän takia Marian olo on tulkittavissa ristiriitaiseksi, koska hän selvästi haluaisi tehdä elämässään muutakin kuin vain olla ympäristöaktivisti. Tämä näkyy muun muassa silloin, kun Maria ja muut biologit saapuvat saaristoon:

Rantauduimme pienelle valaanselän näköiselle luodolle, alkoi ripsiä vettä, mutta rupesimme silti ottamaan eri puolilta vesinäytteitä. Kädet eivät tahtoneet totella, tuntui, etten millään jaksa enää liruttaa merivettä yhteenkään säiliöön. Tiesin, että se on tärkeää työtä. Oleellista. Silti olisin vain halunnut painua johonkin luolaan itkemään. [...] (S 55)

Atte huusi kerran että *viattomuuden aika on mennyt*. Totta, turha teeskennellä, ettei luonto kärsisi siitä, mitä ihminen tekee, mutta silti minäkin vaan makaan peiton alla ja kirjoitan muistikirjaa, en lähtenyt talvella kahlitsemaan itseäni metsätyökoneisiin Jerisjärvelle vaikka R. ja I. lähtivät kettinkiensä ja lukkojensa kanssa. Makaan vain ja luen ja kirjoitan ja mietin äitiä, mutta vain Toven ajatteluun auttaa ahdistukseen [...] (S 73)

Marian tekemisessä korostuu nimenomaan oleellisuus. Kaikella tekemisellä tulisi olla tarkoitus ja suurempi merkitys, omat mielenkiinnonkohteet eli esimerkiksi lukeminen ja kirjoittaminen eivät tunnu oleellisilta, eikä tilaa tai aikaa ole millekään ylimääräiselle lepäämiselle. Maria haluaisi paeta johonkin luolaan, hakea turvaa luonnon läheltä, piilossa muilta ja ympärillä vallitsevista vaatimuksista, ja tuntee syyllisyyttä, että lähti haaveidensa eli Toven tapaamisen perään, eikä ole yhdessä aktivistiystäviensä kanssa pelastamassa luontoa.

Maria kirjoittaa päiväkirjamerkinnoissään, miten häntä on aina kiehtonut Tove ja tämän teokset, mutta häntä harmittaa, ettei saa osakseen ymmärrystä Atelta:

Noloa kirjottaakin tästä, kun kuulen miten Atte nauraisi: sadut on satuja. Keskity olennaiseen, Atte sanoisi. Olennainen on jotakin, mistä on hyötyä. Ympäristön kannalta nimittäin. Aika on kortilla, maapallo kohta henkitoreissaan. (S 19)

Atte vähättelee Marian haaveiluja ja mielenkiintoa muuta kuin ilmastonsuojelua kohtaan. Millään ei ole merkitystä, kun luonto voi huonosti. Atte asettaa Marialle käskyjä, kuten ”keskity”, ja katastrofijattelun keinoin maalailee uhkakuvia ajan loppumisesta kasvattaen vain Mariankin ahdistuneisuutta. Marian ja Aten suhde päättyy viimeiseen yhteiseen metsäretkeen, jossa Marian ahdistuneisuus heijastuu luontoon:

Atte ei saanut nuotiota syttymään. Kävin metsänlaidassa keräämässä lisää kuivuneita risuja ja tulini kimppu ojossa takaisin nuotion luo, mutta Atte huitaisi tuomiseni syrjään ja käänsi selän, kumartui kytevä tikkukasansa yläpuolelle ja kiroili matalalla äänellä kuin saatanansaatanansaatanana olisi jokin muinainen shamaanien loitsu, jolla tuli leviää märkään puuhun. [...] Tunsin itseni äärettömän pieneksi valtaviiden, jyhkeitten kuusien alla, puron ääressä. (S 134)

[...] nuotion hiillos kajasti teltan ulkopuolella ja näkyi oven yläreunan hyttysverkon läpi. Heti sen takana metsä oli pimentynyt nopeasti ja vaikka oli ihan hiljaista, metsän kuuli. Metsä ei koskaan ole kokonaan vaiti. Aina joku liikuskelee pimeässä, kipittää varpujen alla, nävertää kaarnan ja nilan välissä, luikertaa kivenkoloissa, räpistelee kuusikossa. (S 145)

Tunnelma on alakuloinen ja ahdistunut Aten vihamielisyyden takia. Atte sulkeutuu, eikä osaa jakaa Marian kanssa tuntemuksiaan ja vihaa, joka suuntautuu hänen pelkäämäänsä ympäristötuhoon. Maria ja Atte eivät juurikaan puhu keskenään. Maria tuntee itsensä Aten takia mitättömäksi suuren metsäluonnon keskellä. Pimeästä huolimatta metsä kuitenkin tuntuu tuovan Marialle jonkinlaista lohtua Aten kylmyyden ja välinpitämättömyyden keskellä. Atte sulkee Marian pois, koska yrittää esittää vahvaa yksinpärjääjää.

Maria yrittää vielä näyttää Atelle päiväkirjastaan piirtämänsä luolan, oman suojapaikan. Piirroksen alle hän on kirjoittanut ”Tove Jansson näyttää yksinkertaisen asian ja sen mitä kaikkea on sisällä”.

Taasko Tove Jansson. Ihan totta, mitä varten Tove Janssonista pitää koko ajan puhua? Mikä sinua siinä satuilijassa kiinnostaa. Sehän nyt ei mitenkään liity siihen, mikä on oikeasti tärkeää. Alkaa tuntua, että joudut vähitellen valitsemaan. (S 145)

Luola symboloi Marian sisäistä maailmaa ja siellä piileviä toiveita. Hän ajattelee antroposentrisesti luontoa ja ympäristönsuojelua, joka hautautuu Aten syväekologisen puheen alle. Mariaa harmittaa, ettei hänen kiinnostustaan Tovea kohtaan oteta tosissaan, eikä Aten mielestä siinä ole järkeä, koska kyse on saduista, eikä todellisesta elämästä. Aten aktivismi on kasvattanut mustavalkoista ajattelua, joka estää häntä näkemästä mitään muuta. Mielikuvitukselliset tarinat eivät ole tärkeitä. Vaikka Maria yrittää olla ymmärtäväinen Attea kohtaan, hän on myös uupunut tämän ylitsevuotaviin paasauksiin ja tunneryöppyihin:

Ymmärsin Attea: hän keitti toivottomuutta ja voimattomuutta vastaan suojakseen väkevän vihan. Silti pelkäsin vihaa, pelko ja jännitys uuvuttivat minua, ja vaikka Aten raivo ei kohdistunut minuun, kammosin siitä roiskuvia kylmiä kipinöitä, ivaa jonka Atte sieppasi aseekseen, jos sanoin väärän sanan tai erehdyin faktoissa – minulla on taipumusta hajamielisyteen maailmanloppua ennustavien tilastojen äärellä ikään kuin aivoni hylkisivät tietoa boreaalisen vyöhykkeen havumetsien kohtalosta. (S 131)

Maria on kyllästynyt olemaan varpaisillaan, jotta välttäisi Aten negatiivisia reaktioita, ja hänen omatkin aivonsa ovat ylikuormittuneet jatkuvan huolen takia. Aten radikaali asenne aiheuttaa Marialle paineita ja luo heidän välilleen konfliktin, heijastuen samalla Marian riittämättömyyden tunteisiin, jotka liittyvät luonnonsuojeluun. Keskittymiskyvyttömyys ja uupuneisuus viittaavat siihen, että Maria haluaisi kaiken ilmastopelon keskelle myös jotain huoletonta ja kevyttä, jota hän yrittääkin saavuttaa Toven tekstien avulla. Sadut antavat hänelle henkistä tukea.

Luontosuhde on henkilökohtainen kokemus. Vaikka Maria jakaa Aten kanssa osittain saman ideologian, heillä on kuitenkin eriävät tarpeet ja halut elämässä. Atelle luonto ja siihen liittyvä aktivismi on osa identiteettiä, Maria taas haluaa luonnosta itselleen ratkaisuja ja ymmärrystä. *Syyskirjassa* kerrottu Marian luontosuhde herättää ajatuksia yksilöiden kokemasta syyllisyydestä sellaisia mielenkiinnonkohteita kohtaan, jotka eivät varsinaisesti liity

ympäristönsuojeluun. Kun Maria hakee lohtua Toven tarinoista, hän ajattelee olevansa huono aktivisti, koska ei keskitä kaikkia voimavarojaan luonnonsuojeluun. Tämä on kuitenkin ongelmallista, koska pelon ja huolen keskellä myös kepeys on tervetullutta.

Ympäristöaktivismi asettaa yksilöille vaativia paineita, ja oman elämän yhdistäminen ympäristöarvoihin on kuormittavaa niin globaalisti kuin yksilöllisestikin.

4 Monimuotoinen saari

4.1 Saari Toven elinympäristönä

Tove ja hänen kumppaninsa Tooti viettävät viimeisiä elokuun päiviä Klovharun saarella, johon he ovat rakennuttaneet mökin ja jonka ikkunoista näkee valaanselän näköiset lähisaaret. (S 42) Mökin rakentaminen karulle luodolle on ollut Tovelille optimistinen haavekuva yhteisestä turvapaikasta Tootin kanssa, jonka he lopulta toteuttivat.

Hän oli silloin juuri täyttänyt viisikymmentä ja tunsii itsensä uudisraivaajaksi. Raivaajaksi, johon oli kapseloitunut yksinäisyyden kaipuu. [...] Että tällaiseen saareen, tähän karuun, kiviseen, kaukaiseen paikkaan sai rakentaa pesän heille kahdelle. Pesän, yhden huoneen kokoisen mökin, jonka sisällä on vuoteet, vuoteissa peitot, ja niitten suojassa on turvassa vaikka miten myrskyä. Kun mökkiä rakennettiin, oli kuin olisi saanut Tootin kanssa uuden alun. [...] Paikka, jossa olla kahden – tai kolmisin, Psipsina-kissa mukana, se oli merkillisen hurjaa, saada olla lähekkäin ja tehdä työtä ja rakastaa, kun siitäkin, heidän oikeudestaan rakastaa toisiaan oli jopa läheisillä niin monenlaista mielipidettä. (S 67)

Mökkiin suunniteltiin yksi huone ja kellari, kellariin pesutila ja sauna, varastohuone. Kellarin seiniin jätettiin luonnonkalliota, kun kerran mökkiä varten monttu kallioon räjäytettiin. Kovaa kiveä, tukevaa mäntypuuta, katto harmaata paanua ja koko rakennus niin pieni kuin mahdollista, jotta se häiritsisi saarta mahdollisimman vähän. (S 69)

Kun Tove ryhtyi rakentamaan mökkiä, hän ei tiedostanut saareen liittyviä rajoituksia. Klovharulle rakennettua mökkiä kuvataan pesänä, jonka voi tulkita turvallisenä, lämminhenkisenä paikkana. Tove pitää itseään uudisraivaajana, joka on lähtenyt etsimään itselleen kaukaista saarta, josta tehdä omansa ja johon rakentaa luonnon antimista tila, joka on osa luontoa, eikä riko sen rauhaa. Kaipuu omaan saareen on utooppinen.

Utopia on Thomas Moren luoma uudissana kreikan sanoista *ou topos*, joka tarkoittaa ei-paikkaa. Kirjaimellisesti Moren Utopia on saari, monien kertomuksissa esiintyvien valtameren saarten esikuva. Utopian ollessa ei-paikka eli mahdoton tila siihen liittyy vahvasti kaipaus ja unelmointi. Utopia on kuvattu eskapistiseksi ilmiöksi sen tematiikan vuoksi: utooppiset paikat ovat tilallisesti sekä ajallisesti jossain toisaalla ja henkilöiden on ikään kuin paettava sinne. (Vuorikuru 2007, 170–171).

Toven juuret ovat kasvaneet Pellingin saaristoon jo lapsena¹, jossa he viettivät perheen kanssa kesäpäiviä. Klovharun alaston luoto näyttäytyy Tovelille kauniimpana ja rauhallisempana, koska se muistuttaa lapsuuden maisemia. Saari onkin paluu lapsuuteen, mutta ennen kaikkea uudenlainen koti hänelle ja Tootille sekä romanttinen pakomatka kaupungista paikkaan, jossa ei kaupunkielämän normit toteudu ja jossa he saavat Tootin kanssa olla rauhassa yhdessä: ”Mutta eiväthän heitä kahta koske normaalimaailman lait, eivät ole ennenkään koskeneet, tavalliset reitit ovat toisenlaisia ihmisiä varten.” (S 22)

Kuten jo aiemmin työssäni olen maininnut, Toven suhde luontoon, erityisesti saareen, on ristiriitainen. Hän ajattelee, että saaren on annettava olla omatahtoinen, mutta toisaalta hän itse kuitenkin asuttaa sitä ja miettii, että saari on hänen ja Tootin oma. (S 104) Saari onkin oiva esimerkki ihmisen paradoksaalisesta luontosuhteesta. Luonto on yhtä aikaa ihmisen tarpeisiin valjastettava vihollinen kuin myös paikka paeta turmeltunutta kulttuuria. (Myllymäki 2009, 6.) Saari on myös paikka, jossa on tultava itsensä kanssa toimeen (S 212), pystyttävä olemaan eristyksissä ja rauhassa.

Klovharun saari on liminaalitila, jossa Tove on muutoksen tilassa. Antropologiassa liminaalitulalla (*liminal state*) tarkoitetaan välitilaa, kynnysvaihetta. Siihen liittyy erilaisia luovuuden, uuden luomisen ja liikkumisen elementtejä, mutta myös epävakautta. Ihmiset, jotka ovat liminaalitulassa, ovat niin sanotusti ”normatiivisen rakenteen ulkopuolella”, jolla tarkoitetaan sitä, että heidän asemansa voi heikentyä, mutta toisaalta heillä on myös mahdollisuus vapautua rakenteellisista velvollisuuksista. (Ks. Kontinen ym. 2013.) Liminaalikäsite sisältää mahdollisuuden saapumisesta ja lähtemisestä (Ameel 2018, 77). Tovelille saari on nimenomaan paikka luovuudelle ja vapaudelle, eristäytymisen tila, johon asettua mahdollisimman kauas mantereesta. Omassa saarella saa määrätä päiviensä ja elämänsä kulun. Toven näkökulmassa saari esiintyy nostalgisessa sävyssä, johon yhdistyy samaan aikaan muistot menneisyydestä, mutta myös haikeus luopumisesta ja ikääntymisestä. Hän on tietoinen omasta vanhenemisestaan ja siitä, että joutuu pian jättämään Klovharun taakseen. Saari ei ole kesy eikä vanhusten lomaparatiisi, vaan raju ja vaateliias. (S 22)

Aava ja arvaamaton meri on liminaalinen ja erottava tekijä kaupungin ja saaristolaiselämän välillä. Jotta saareen pääsee, joutuu ylittämään pelottavan meren, eikä se ole yksinkertaista.

¹ Käsittelen lapsuuden ja muistojen merkitystä syvemmin seuraavassa alaluvussa 4.2.

Kaukainen, omat rajat omistava saari on vastakohta mantereelle. Ilman säännöllisiä reittiyhteyksiä Klovharuun liittyy jatkuvan eristäytyneisyyden uhka, joka on tulkittavissa myös metaforana takapajuaisuudelle (ks. Ronström 2021, 281).

Meri onkin luonnollisesti isossa roolissa saarta tarkasteltaessa, kuten myös *Syyskirjassa*. Jo heti romaanin alussa kuvataan, miten Tove laskeutuu sileitä rantakallioita pitkin mereen uimaan, ja merivedellä on kehon kolotuksia parantava voima: ”[k]ipeään lonkkaan ei koske enää kun meri ottaa painon vastaan, vesi ympäröi, silittää poimut ja rypyt, sivelee kyynärpään kovettuman ja pohkeen sinelmän.” (S 23) Parantavan vaikutuksen lisäksi Tove kokee muuttuvansa osaksi aaltoja:

Hän painaa leuan veteen niin että pinta tulee silmien tasalle, painuu hetkeksi kokonaan veden alle, ui pitkän vedon, pyrskähtää pintaan ja näkee maiseman – kauhoo käsillään, sätkii jalkojaan kuin pyrstöä, on kuin kivistä lohjennut olento, joka on muuttumassa aalloksi ja vaahdoksi, nuoreksi tytöksi, jota meri tarttuu vyötäisiltä ja hyväilee, ottaa, kannattaa ja keinuttaa, tietää mitä tekee. Meri on varmaotteinen ja vahva. (S 24)

Arja Rosenholm (2018, 48–51) on tulkinnut, että uimista kuvaavissa teksteissä on kyse tietynlaisesta ”eksistentiaalisesta välitilasta, jossa henkilöihahmot kokevat identiteettiinsä kohdistuvia muutoksia”. Vesi on virtauksen ansiosta jatkuvasti muuttuva tila, ja kertomusten henkilöiden astuessa veteen muuttuvat samalla he itsekkin (Lehtimäki et al. 2018, 15). Toven pulahdus mereen näyttäytyy intiiminä hetkenä. Kun Tove ui, hän tuntee sulavasti nuortuvansa ja muuttuvansa mystiseksi olennoiksi, aivan kuin merenneidoksi, jota ei vanhuus enää kolota. Meri on kuin toinen ihminen, maskuliininen voima, joka kannattelee ja hyväilee häntä.

Saareen ja saarta ympäröivään mereen liittyy paljon metaforisia piirteitä. Sen voi nähdä saaristolaisromaanille tyypillisesti lähes yhtenä teoksen henkilöihahmoista. Meren kohina on Tovelille musiikkia, joka ”liukenee ajatuksiin, vaikuttaa kuin lääke”. (S 206) Meri kerrotaan elävänä, mahtavana ja arvaamattomana, jonka edessä ihmisen on rajallisuudessaan nöyryyttävä:

Hän on nainen, joka rakastui saareen, aika hankalaan sellaiseen vieläpä, ja saareen pääsee vain merta pitkin, silloin kun se merelle sopii. Täytyy olla varovainen, ettei puhu merestä mahtipontisesti, sillä jos se julmistuu, se ei anna ikinä anteeksi. Meri on niin jyhkeä, että siitä on hyvä puhua pienten asioitten kautta. Vähän vierestä: kaarnalaivoista vaikka ja laineilla lepäilevistä linnuista. (S 42)

Vaikka Klovharu on Tovelille idyllinen kotikolo, tekevät *Syyskirjassa* esiintyvät myrskyt ja liukkaat kalliit saaresta vastakohtaan saarikirjallisuudessa tavallisesti esiintyville paratiisisaarikuvauksille, huolimatta tämän luvun alussa mainitusta utopistisesta haaveesta. Saareen pääsy vaatii vaivannäköä, oikeaa ajoitusta silloin, kun meri itse tahtoo. Saarikokemukseen liittyy jatkuva liike avoimuuden ja rajallisuuden sekä yhteyden ja eristyneisyyden välillä, jolloin saaresta syntyy rajallinen tila (André 2018, 41). Saaristo tuntuu omavoimaiselta, kuin ulkopuolisia pois ravistelevalta ihmiseltä:

Saaristo ravistaa ihmistä luotaan: et kuulu tänne, et pärjää täällä enää. Joka vuosi hän häpeää – mikä kaupunkilaismamselli porvarillisine mukavuuksineen! Hänkö kuvitteli selviytyvänsä, leikki urheaa, hän, josta yksi myrsky voi tehdä selvää? Joka syksy saari riisuu hänet ylimielisyydestä. (S 64)

Saari on niin voimakas, että se onnistuu muovaamaan Toven asennetta ja herättämään tämän todellisuuteen, jossa ihminen ei voi luonnon mahdille tehdä mitään. Tove tuntee, että saarikin alkaa työntää häntä lopulta pois. Yhtä lailla Tove tiedostaa meren voiman, kun muistelee Viktoria-veneen uppoamista alkukesän myrskyssä:

Voiko olla, että sitä teki huomaamattaan virheen kaikkien näitten vuosien jälkeen? Heille vakuuteltiin, että tuuli oli niin kova ja aallot niin korkeat kapeassa solassa, että kelle tahansa olisi käynyt samoin, mutta ei niin ole käynyt koskaan ennen. [...] (S 39)

Sen jälkeen hän alkoi katsella merta levottomana. Jos tuuli iltapäivällä nousi, jos meri pärskäytti korkeat aallot kallioon, jos se muutti väriä illan tullessa, häntä värisytti. Yölläkin he luulivat välillä kuulevansa veneen kolkaavan kallioita vasten, oli pakko lähteä taskulampun kanssa rantaan katsomaan. Pelko oli raskas laahus. Mitä pelkää, kun pelkää merta. Ja vielä tässä saarella, jossa meri saartaa joka puolelta, jossa ollaan sen armoilla.

Sitä haluaa antaa meren olla juuri niin hurja kuin se tahtoo.

Ja silti tekee mieli pyytää: säästä meitä. Anna meidän olla. (S 40)

Kun kesiä on vietetty Klovharulla ja sitä ennen muissa Pellingin saarissa vuosikymmenien ajan, tulee omille kyvyilleen jokseenkin varmaksi. Vaikka meren myrskyt ovat Toven käsityksen ulkopuolella, hän kuitenkin yrittää valjastaa luonnon ja sen voimat kuin omakseen. Huolimatta tuuli- ja myrskyvaroituksista Tove uskoi veneen uppoamiseen asti, ettei niin voisi käydä heille, koska olivathan he Tootin kanssa tottuneita saaristolaisia. Hän on ollut niin itsevarma ja ajatellut olevansa ihminen, joka ei tee virheitä tällaisissa asioissa monien vuosien kokemusten jälkeen.

Veneen painuminen aaltojen syömäksi toimii käännekohtana. Vaikka saari ja meri eivät itsessään muutu, heijastuu maiseman muutos henkilöihahmon sisäiseen elämään. Klovharu on erityinen tila, jonka asukkaat tietävät kaikki saaren rajat ja paikat, ja ovat samalla tavalla yhteydessä saareen kuin omaan ruumiiseensa. Yi-Fu Tuan (1971, 81, 270) on todennut maantieteen olevan kuin peili, joka projisoi ja paljastaa ihmisluonnon, ihmisen olemuksen, ja maailman tunteminen on itsensä tuntemista. Tove alkaa suhtautua luonnonvoimiin ja meren mahtiin varovaisemmin, ja sen voi myös tulkita muutoksena Toven omassa identiteetissä: hän ymmärtää lopulta oman haurautensa ja pienuutensa, joita vanheneminen on tuonut tullessaan. (vrt. Laakso 2017, 165.)

Toven vahva kiintyminen Klovharuun ja koko Pellingin saariston alueeseen on topofiilistä. Saaresta on syntynyt hänelle koti: paikka, joka on saanut merkityksensä hänen omista kokemuksistaan. Yksilön ja paikan välinen suhde muovaantuu jatkuvasti uudenaikaisina kokemuksina, ja ihminen alkaa lopulta kokea vahvaa sitoutuneisuutta itselleen merkityksellisiin alueisiin (Latvala-Harvilahti 2020, 239, 235). Saari on Tovelille ennen kaikkea työn, mutta myös luovuuden ja rauhoittumisen paikka, jossa ”hän on kirjoittanut parhaat novellinsa”. (S 60) Siellä hän on kirjoittanut esimerkiksi *Muumilaakson marraskuun ja Muumipappa ja meri* -teoksen, jolloin ”hän makasi vatsallaan teltassa makuupussin päällä ja kuunteli tuulta ja meren kohinaa ja luki omaa tekstiään merelle ääneen”. (S 69)

Tämä on intertekstuaalinen viittaus Janssonin tuotantoon. Alkujaan vuonna 1965 ilmestyneessä *Muumipappa ja meri* -teoksessa Muumipappa kokee itsensä ja olonsa toimeksi ja haaveilee omasta majakkasaaresta, jossa voisi toimia sankarillisena ja suojelevana isänä perheelleen. Muumiperhe lähtee veneellä kaukaiselle saarelle, joka on kaikkein uloin saari keskellä merta, ja saaren ja heidän takana ovat kaikki niin kutsutut sisäsaaristolaiset. Saareen on niin hankalaa päästä, että ikään kuin saari haluaisi olla ihan omassa rauhassa. Saarella vietettyjen päivien aikana Muumipappa viettää aikaa seurailleen merenkulkua ja puhutellen sitä. Hän ajattelee, että jotta voisi pitää merestä, on sitä ymmärrettävä. Meren myrskyssä Muumipappa puhuu ankarasti ääneen merelle aivan kuin se olisi elävä yksilö ja vaatii tätä lopettamaan saaren pelottelu. Meri kuitenkin vain kuuntelee hiljaisena.

Tove on kuin Muumipappa. Hän on tuntenut mantereella olon tukahduttavaksi ja lähtenyt saarelle, jotta saisi vapaasti toteuttaa itseään. Klovharulla voi istua vain sen kallioille meren äärelle, jutella sille, mutta myös vain kuunnella sitä:

Hän on joskus viettänyt koko päivän saarella vain meren rauhaa kuunnellen. Jos saarella tulee surulliseksi, voi mennä istumaan avomeren puoleisille kallioille ja katsella merta ja saaren muotoja, jääkauden ja veden uurtamia kallioita, ja mieleen tulee tilaa. (S 212–213)

Luovuuden ja inspiraation ohella luonto ja saarella olo tarjoaa Tovelille lohtua ja perspektiiviä suruun. Ajatukset tuntuvat virtaavan vapaammin, kun niitä tarkastelee mahtipontisen luonnon kontekstissa.

4.2 Lapsuuden saaristo

Kotimaisessa kaunokirjallisuudessa saaristo on ollut merkittävä miljöö, koska monelle perheelle kesänvietto saarilla on ollut perinteinen ajanviettotapa. Saarikertomuksissa saaren idyllisyys tematisoituu ja ne saavat vaikutteita kirjailijoiden omasta nostalgisesta kaipuusta nuoruuden kesiin. Lapsuuden saari värityy kulta-ajaksi, johon ei voi enää palata. (Lahtinen et al. 35.)

Pellingin saaristo on topobiografinen, koska se edustaa Tovelille nostalgista lapsuuden kulta-aikaa, ja hänelle on syntynyt sieltä erityisiä muistoja. Saaristo on tunnetila, jossa tapahtuu tuntemisen ja havaitsemisen yhtäaikaista liikehdintää (vrt. Karjalainen 2008, 19).

Muistellessaan perheen kesiä Toven ajatuksissa lomat saaristossa olivat vilkkaita, täynnä sukulaisia ja muita kesävieraita ja pehmeän valon siivilöitymistä puunlatvojen läpi. (S 64) Omalaatuinen perhe yhdistyy Tovelille luontoon. Perhe oli metaforisesti yksityinen valtakunta, ”saari, jolla vallitsevat omat lakinsa” ja ”[s]aarivaltakunta, ulkopuolisille hankala rantautua” (S 110). Tove pohtii kaipuutaan ikiomaa saarta kohtaan:

Perhe oli lapsuudessa kokonainen ja ehjä ja juuri semmoinen kuin piti kaikessa rosossaan, se oli kuin saari itsekkin. Saaren rantoja voi puolustaa vartioimalla tai tarinoita kertomalla. Ja ehkä hänen hinkunsa saareen on aina ollut halua paikkaan, missä kaikki olisi ehjää taas. (S 63)

Klovharun saari on paikka, jossa Tove haluaa saada itsensä uudelleen ehjäksi, aivan kuten lapsena. Katja Seutu (2007, 277) on todennut, että ihmisillä on muistipaikkoja, joissa heillä pysyy tunne jatkuvuudesta menneisyyden ja nykyhetken välillä ja jotka palauttavat menneen ajan taas uudelleen eläväksi kokemukseksi. Lapsuudenkokemukset ovat tehneet Pellingin saaristosta Tovelille erityisen merkityksellisen. Saaristo ja saaristoa ympäröivä meri kietoutuvat vahvasti toisiinsa, mutta myös elämään, kuolemaan ja luopumiseen, ja ennen kaikkea äitiin Hamiin.

Toven saaristolaisidentiteetin pohja on hänen lapsuudenperheessään, mutta erityisesti äidissään Hamissa. Ham piirtyy lukijalle Toven kautta henkilönä, jolle idylli oli elintärkeää: ”Idylli, johon kuuluivat leikinlasku, tupakantumppien jättämät jäljet pappilan perintöpöydässä – sehän on patinaa! Siihen kuuluivat myös rajumyrskyt, joita kesäretkillä paettiin teltaan.” (S 105–106) Toven ja hänen äitinsä suhde oli vahva: ”Hän halusi, että Ham oli onnellinen. Se oli ollut hänen tavoitteensa lapsesta asti. [...] hän oli ilmapuntari joka reagoi Hamin paineenvaihteluihin.” (S 105) Hamin onnellisuudella oli iso merkitys Tovelille, ja Tove omisti elämästään ison osan varmistukseksi äitinsä hyvinvoinnin. Ilmapuntari symboloi huolenpitoa ja huomiota, mikä kertoo Toven tunnistaneen tarkasti äitinsä tunteiden muutokset. Toven oma onni tuntuu olleen jopa riippuvainen äitinsä hyvinvoinnista.

Liisa Steinby (2017, 140) on esittänyt, miten meri on kaunokirjallisuudessa samanaikaisesti kaoottinen alkutila, mutta myös paikka, jossa voi uudelleensyntyä. Meri on kuin äidillinen elementti. *Syyskirjassa* erityisesti vesi symboloi elämän kiertokulkua ja kuolemaa. Kun Tove pohtii Hamin kuolemaa, hän miettii, että ”[e]hkä ihminen palaa monimutkaisia reittejä pitkin veteen, huuhtoutuu maakerrosten läpi, vapautuu aaltoihin”. (S 219) Ikään kuin ihminen palaisi takaisin kohtuun ja lapsiveteen ja lopulta kuollessaan huuhtoutuu elämästä takaisin aaltojen tyrskyyhin, ikuisuuden valtakuntaan (vrt. Steinby 2017, 153). Tove myös käsittelee suruaan veden kautta:

Suru on luonnollista, kuin käsien läpi valuva vesi, uimarin lämpimän, joustavan vartalon joka puolelta ympäröivä vesi. Vesi tekee vain sen mitä sen täytyy. Vesi on herkkää ja liikkuvaa, mutta muovaa kalliota, kun saa aikaa. Ja ihminen on suurelta osaltaan vettä, surua. (S 217)

Toven sisäiset tunteet ja tapahtumat ovat rinnastettavissa luonnossa esiintyviin tapahtumiin. Suru sulautuu veteen ja vesi suruun, ihmiseen eli luonnosta ja ihmisestä tulee lopulta yhtä.

Ihminen koostuu suurimmaksi osaksi vedestä, eikä sitä voi erottaa veden kiertokulusta (Lehtimäki et al. 2018, 10–11). Luonto ja naiseus on usein yhdistetty toisiinsa, mikä osoittautuu ongelmalliseksi. Naisen representaationa luonto viittaa yleisesti Maaäiti-myyttiin, mutta samaan aikaan myös vahvistaa dikotomista kahtiajakoa maskuliinisen-feminiinisen ja kulttuurin-luonnon välillä. Kun nainen yhdistetään luontoon, siihen sisältyy ajatus, että nainen on miestä lähempänä luontoa ja miehet vastaavasti naisia lähempänä kulttuuria. (Keskitalo-Foley 2006, 135–136.)

Kuten olen aiemminkin maininnut, *Syyskirjassa* on pääosassa vahvat naishenkilöhahmot, joiden sisäinen maailma projisoituu heitä ympäröivään luontoon. Saaristoluonto saa romaanissa ihmismäisiä piirteitä, jotka mielestäni ilmentävät tilannekohtaisesti sekä mies- tai naissukupuolisia stereotyyppisiä piirteitä. Tällainen inhimillistäminen kuitenkin lisää helposti luonnon näkemistä välikappaleena ja minimoi luonnon merkityksen ihmisen tarkoituksiin. Tunteiden liittäminen luontoon lisää myös sitä vaaraa, että luontoa ei ole kuvauksen pääosassa, vaan pikemminkin omia tunteitaan luontoon refleктоiva hahmo (Garrard 2012, 44–45).

4.3 Paluu muistoista mantereelle

Äitisurun lisäksi Tovella on suru vanhenemisestaan ja siitä, että joutuu lähtemään saarelta. Hän tiedostaa, ettei hänen kehonsa enää tottele samalla tavalla kuin nuorena ja se tuntuu petolliselta, koska edelleen, kun hän katsoo iltaisin kallioon heijastuvaa varjoaan, hän näyttää nuorelta, polkkatukkaiselta lapselta, joka voisi koska tahansa pistää hipat pystyyn. (S 22) Aikuisen on hankalaa tuntea ja kokea yhtä vahvasti eläviä aistivaikutelmia kuin lapsena (Tuan 1974/1990, 16). Tove ei enää näe tarkasti, kun katselee merenpintaa (S 259), ja vanhenemista kuvaa myös, kun hän pohtii haparoivan muistin avulla, ”olivatko he jo alkukesällä päättäneet, että juuri tämä kesä olisi viimeinen. Hän ei ole siitä aivan varma”. (S 39)

Nykymerkityksessään nostalgia on sekä muisto että mielentila, jonka tietty aistimus tai ulkoinen objekti voi herättää. Yksilöillä on omia subjektiivisia muistipaikkoja, joissa tunne nykyhetken ja menneisyyden välisestä jatkuvuudesta säilyy. Näillä muistipaikoilla on monenlaisia ilmentymiä ja ne representoivat yksilön omaa menneisyyttä. Ne voivat olla geografisia, akustisia, aistimellisia, päänsisäistä todellisuutta tai konkreettisia esineitä. (Seutu 2007, 277). Paikkaan kiinnittyminen liittyy ajatukseen paikkojen tuntemisesta, ja se syntyy

arkisista, toistuvista kokemuksista (Relph 1986). Toven muistipaikat kiinnittyvät moniin paikkoihin: Klovharun kurtturuusuun, Torsten-enon vanhaan verkkoon, meren kohinaan ja suolan tuoksuun. Tavaroiden avulla hän tekee luopumistyötään:

Hänen pitää käydä nyt läpi paperit täällä sisällä, katsoa mitä haluaa muistaa ja mitä työntää uuniin. [...] Lapsuus, sen hän tahtoo talteen. [...] Huoneet muuttuvat ja katoavat ja niitä rakentaa muistin varassa. Lapsuushetket ovat hänellä tallessa vähän kuin maailman kauneimmat näkinkengät tai vedenalaiset kirjavat kivet, jokin niin arvokas, että sillä voi ostaa kaiken mitä maailmassa tarjolla on. (S 62–63)

Nostalgian ytimenä voi pitää kaipuuta, jonka kasvualustana toimii ero. Se on kokemus, jonka kaikki ihmiset kohtaavat eri ikävaiheissa. Syntymässä erotaan äidistä, aikuisuudessa erotaan kodista sekä vanhemmista ja myöhemmin jätetään taakse eri elämänvaiheita ja kokemuksia. (Rossi & Seutu 2007, 11.) Lapsuus on ollut Tovelille vapautta ja aikaa, jonka hän haluaisi takaisin. Se ei esiinny vain nostalgisena muistona, vaan myös sisäisenä lapsena. Siinä missä kaikki ympärillä muuttuu, ovat lapsuushetket hänellä vertauskuvallisesti tallessa kuin näkinkengät tai vedenalaiset kivet. Ikävä menneisyyden idyllisiltä tuntuviin hetkiin kasvaa luopumistyötä tehdessä. Saarelta lähtö tuntuu epävarmalta, epäjatkuvuuden tilalta. Nostalgia toimiikin Tovelille turvana, mutta myös värittää nykyhetken pelottavaksi, koska ajan kultaamat muistot tuntuvat lämpimiltä ja turvallisemmilta. (vrt. Seutu 2007, 275.)

Saarelta lähtö meinaa kuitenkin viivästyä. Yhteysalus Albertina on jo lastattu, kun lähtöpäivää varjostaa myrskyn nouseminen:

Albertina on saatu osapuilleen lastattua, kun tuuli iltapäivällä voimistuu kovemmaksi kuin ennusteissa. Koko aamun on ollut painostava sää, hänellä pieni pistävä päänsärky, kuten aina kun ilmassa on sähköä.

Myrsky on nousemassa. Kyllä! (S 265)

Riehukoon mysky! Hän kääriytyy huopaan. Öljylamppu palaa. Entä jos myrskyä pitkään, ei voi tietää, ehkä he eivät pääsekään lähtemään saaresta tänään! Ajatuskin piristää. (S 266)

Tulkitsen myrskyn symboloivan muutosta. Toven mieli kamppailee yhdessä luonnon kanssa. Lähtö saa hänet surulliseksi ja jopa kiukkuiseksi. He eivät Tootin kanssa tahtoisi lähteä saaresta vain sen takia, että vanhuuden tuomat rajoitteet ovat ottaneet vallan ja hauska seikkailun tunne on mennyttä. Saari on mahdollistanut lapsenomaisen seikkailun. Saaresta luopuminen sulautuu syksyyn, jossa elokuu on välikuukausi kesän ja syksyn välillä, mutta

ennen kaikkea siirtymäaika kotina pidetystä saaresta takaisin mantereelle kaupunkiin. Myrsky puhdistaa ja tekee tilaa uudelle, kaupunkielämän mahdollisuuksille.

Kaupungissa en syö enää ikinä purkkiruokaa, Tooti sanoo ja alkaa maalaila ihania aterioita, joihin on pääsy, kun saari jää taakse. Tootilla on tapana löytää hyviä puolia siitä, mikä on edessä [...] Hän taas kohauttaa olkiaan, koska tietää, että tulee syömään kuten ennenkin, yhtä sun toista, varsin vähän. (S 103)

Tove miettii, miten Tooti on aina näkemykseltään optimistinen ja näkee saarelta lähdössä hyviäkin asioita. Tove itse puolestaan vaikuttaa turhautuneemmalta ja negatiivisemmalta, ei näe kaupunkiin paluussa samankaltaisia valonpilkahduksia, koska voisi yhtä hyvin jäädä saareen, jossa ruokailutottumuksetkaan eivät mitenkään poikkeaisi. Vielä viimeisen kerran Tove puhuu Klovharua ympäröivälle merelle, ikään kuin hakeakseen toiselta eli mereltä varmistusta lähdölle ja sille, että ratkaisu on oikea: ”Huomenna ollaan kaupungissa, hän sanoo ääneen merelle. Meri on vaiti. Hän sanoo uudestaan, kovemalla äänellä: Nyt lähdetään täältä kaupunkiin.” (S 264) Tove on saarella ollessaan saanut uudenlaisen yhteyden luontoon ja samalla kamppailee elämän tuomien realiteettien kanssa. Hän on käynyt pitkään sisäistä taistelua kahden maailman välillä ja ymmärtää, että on vihdoinkin tullut aika jättää Klovharu taakseen.

Klovharu on *Syyskirjassa* monitahoinen paikka. Se on Tovelille inspiraation lähde, turvapaikka ja tila reflektiolle ja rajoitteista vapautumiselle. Klovharu merkitsee Tovelille leikkisää paluuta lapsuuteen ja turvallisuuteen. Toven suhtautumista saareen voi tulkita jopa eskapistisena. Hän piti itseään saarelle tullessaan uudisraivaajana, ikään kuin henkilönä, joka herättää saaren eloon. Hänestä syntyy itsetietoinen ja vahva vaikutelma, että hän ajattelee omistavansa saaren, vaikka yrittääkin vakuutella, että saarella on oma tahto. Saari kuitenkin myös lopulta ravistelee Toven identiteettiä ja saa pohtimaan luonnon yhteyttä henkilökohtaiseen kasvuun.

4.4 Saaristo Marian pakopaikkana

Marian kipinä kenttäkurssille lähtemiselle syntyy lopulta äidin suostuttelusta ja lehdestä löydetyistä kuvista, jossa on Klovharun saari:

Jäin tuijottamaan aukeaman kokoista saaren kuvaa, se oli otettu ilmasta käsin ja siinä oli harmaata peruskalliota ja keskellä pieni mökki kuin sadusta. (S 17)

Repäisin sivun lehdestä ja otin mukaan. Kun pääsin kämpille, kiinnitin kuvan nuppineulalla ikkunanpieleen. Se mitä ikkunan takana näkyi – valaistu jääkiekkokenttä, Siwan kyltti, tismalleen samanlainen elementtikerrostalo kuin tämä, parvekkeilla pyykkejä, rojuja ja petunioita – muuttui mykäksi ja tukkoiseksi verrattuna saaren ja meren vapauteen ja kauneuteen, kuin lehtileikkeessä olisi ollut oikea ikkuna, josta näkisi ulos. (S 17–18)

Aivan kuten Tovelille, myös Marialle saaresta tulee utopistinen haave, jossa hänen mielikuvansa mukaan on tilaa hengittää ja kaikki tuntuu kevyemmältä. Utopiaa etsivä ei etsi ainoastaan ihannepaikkaa, vaan ideaalia elämää, jonka utooppinen paikka voisi mahdollistaa. Utopia on nähtävissä ihmissieluun kätkeytyneenä unelmana paremmasta elämästä. (Vuorikuru 2007, 172.) Saareen kaipaaminen ja siitä haaveilu on Marialle selviytymiskeino, jonka avulla hän käsittelee ongelmiaan (vrt. Rossi 2007, 127).

Sen lisäksi, että Maria haluaa kohdata saaristossa asuvan idolinsa Toven, hän haluaa hetkeksi pois nykyhetken tukahduttavasta elämäntilanteestaan kauniiseen, satumaisen vapauttavaan saareen ja saaristoon. Satu Koho (2016, 196) on todennut, että paikkakokemuksen syntymiseen vaikuttavat siihen liittyvät muistot ja odotukset sekä erilaiset aistimukset. Marialle on syntynyt epärealistinen odotus, että Pellingin saaristo jotenkin vapauttaisi huolista ja antaisi vastauksia siihen, mitä hän elämältään haluaa, mutta ennen kaikkea sydäntä painavaan äitisuruun. Toisaalta Marian odotukset saaristoa kohtaan ovat haavekuvia, jotka toimivat lopulta vain tilapäisenä keinona paeta todellisuutta.

Marian hahmon kautta peilataan Tovea ja aistitaan Klovharua. Hänen fokalisaatiossa Tove ja tämän kotisaari kuvataan tavallisesta poikkeavana:

Saaret nousivat merestä kuin muinaiset eläimet, tuuli navakasti kaakosta ja vene haukkoi ulkomereltä vyöryviä vaahtopäitä. En saanut silmiä irti Klovharusta. Vaikkei tietäisi, että se on Tove Janssonin saari, siitä näkee heti, ettei sitä asu kukaan tavallinen. (S 45)

Kun Maria saapuu saaristoon, hän näkee saaret ihmeellisinä, aivan kuin mytologisina ja mystisinä olentoina. Kuten alaluvussa 4.2 mainitsin, merelle on annettu kirjallisuudessa erityisesti romantiikan aikana vertauskuvallisia ja myyttisiä merkityksiä. Meri esiintyi alkuelementtinä, josta erilaisten olioiden moneus oli lähtöisin, ja myyttisenä alkukuvana,

jonka perustus on ihmisen psyydessä. (Steinby 2017, 139–140.) Marian mieli lumoutuu Klovharusta niin kovin, mikä antaa vaikutelman, että saarta ympäröi jokin mystinen tunnelma, jonka aistii ja josta tietää, että saari on nimenomaan Toven hallittavissa. Ulkomereltä vyöryvät vaahtopäät ja navakka tuuli vaikuttavat mahtipontisilta pienen veneen rinnalla, ja voivat kaataa sen koska tahansa. Klovharu heijastaa Toven ainutlaatuisuutta Marian mielessä: ”Nytkin Tove on tuolla, venematkan päässä, ja saari leijuu aamupäivän autereessa merestä irrallaan.” (S 111) Klovharu erottuu selvästi ympäristöstään ja on ulkopuolisen tarkkailijan nähtävissä utuisuudesta huolimatta, vaikkakin selvästi sellaisen välimatkan päässä, jonka voi tehdä vain veneellä. Saaren leijuminen irrallisena autereessa kertoo Tovesta eristäytyneenä ikiomassa rauhallisessa ympäristössään.

Marian suhtautuminen Toveen on tulkittavissa jopa pakkomielteiseksi, ja Tovea kuvataan yliluonnollisena, aivan kuin jumalallisena olentona. Hän on lähettänyt Tovelille aiemmin kirjeen, jossa kysyi vastauksia muun muassa selviytymiseen, kun oma äiti kuolee. Maria on lähtenyt saaristoon metsästäämään vastausta kirjeeseensä. Hän ajattelee tuntevansa Toven läpikotaisin, koska on lukenut Toven teoksia pienestä asti ja saanut niistä paljon lohtua. (S 72) Hän kuvittelee, että Tove on yhtä kuin tämän kirjoitukset, mikä viittaa utopistiseen haavekuvaan, tietynlaiseen odotukseen siitä, mitä Tove Marialle on.

Kun muut kenttäkurssilaiset tekevät paluuta kotiin, Maria haluaa jäädä vielä saaristoon teltailemaan ja tarkkailemaan Tovea, jotta voisi tavata hänet. Maria asettuu pienelle saarelle Klovharun lähetyville, jossa hän kiikaroi saarta ja reflektoi omia ajatuksiaan ja tunteitaan:

Odotin kai itsekkin lapsena, että kasvaessa kuviot ovat selvät. Mitä vanhemmaksi tulen, sitä enemmän kuva tulevaisuudesta huojuu. [...] Pettymysten valoketju ulottuu lapsuudesta saakka tähän hetkeen, jokainen räpsähtelevä, sammuileva lamppu nauhassa muistuttaa hävettävästä, toiveikkaasta yrityksestä olla kuten muut. Täällä, tuulisella rannalla rikkinäiset rillit päässä sitä vain kytätään saarta ja saaren ihmisiä, jotka osaavat elää tätä elämää. (S 113)

Ronström (2021, 281) mainitsee, miten rantojen, taivaan ja meren välinen liminaalivyöhyke rohkaisee usein mietiskelemään. Meri toimii peilinä mielelle. Rannalta tähyily ja odottaminen on tavanomaista saarikertomuksille, esimerkiksi haaksirikkoutunut odottaa usein näkevänsä merellä pelastamaan saapuvan laivan (Riikonen 2017, 61). Etäinen Toven tarkkailu tuo Marialle turvaa yksinoloon Pellingin saaristossa, mutta siihen liittyy myös odottamisen tuskaa. Marialla on selvästi koko elämässään turvaton olo ja hetkiä Pellingissä varjostaa

hänen äitinsä rintasyöpä. Hän kaipasi vastauksia Tovelta, toiveikkuutta siihen, että äidin menettämisestä voi selvitä.

Tulevaisuuden epävarmuus aiheuttaa Marialle merkittävää huolta. Hän on kokenut pettymyksiä ja ulkopuolisuudentunnetta, koska on tuntenut painetta sopeutua odotuksiin ja samanlaiseen muottiin kuin mihin muut kuuluvat. Häpeän tunne liittyy erityisesti Aten luomiin paineisiin olla parempi ympäristöaktivisti. Kömpelyydestä rikkoutuneet lasit konkretisoivat Marian tunteen omasta huonommuudestaan, ja tarkkaillessaan Klovharua Maria pohtii, että Tove osaa elää oikeaoppisesti, toisin kuin hän itse. Maria tuntee olonsa vähäpätöisemmäksi Toveen verrattuna: ”Näin itseni Toven silmillä. Hän on nähnyt samanlaisia ihmisiä laumoittain, kaikenlaisia ihmisiä, kyllästymiseen asti.” (S 56)

Kiikaroidessaan Klovharua Maria näkee hahmon istumassa kalliolla, ja hän kertoo muistikirjassaan yksityiskohtaisesti näkemästään:

Varhain aamulla oli vielä sumuista, kun seisoin saappaat jalassa rantavedessä ja kiikaroin. Joku istui Klovharun kalliolla, mutta mitä kauemmin katsoin, sitä enemmän se näytti vain kallion kohoumalta. Se sulautui saareen ja oli osa sitä. Nyt se siirtyi kohti mökkiä. Sen täytyi olla joko Tove tai Tuulikki kalliolla istumassa. [...] Ennemmin tai myöhemmin noiden kahden on pakko poistua saaresta. Silloin on minun aikani toimia. (S 244)

Kerrontaan tulee panteistisia elementtejä, kun katseen kohteena oleva henkilö sulautuu osaksi saarta. Panteistinen todellisuuskäsitys tarkoittaa näkemystä, jossa luonnonlaki, jumaluus tai toisenlainen persoonaton voima vaikuttaa ja on läsnä kaikkialla maailmankaikkeudessa. Näkemys on monistinen, eli se korostaa ajatusta kaiken olevaisen ykseydestä. (Tieteen termipankki.) Marian mietteissä tapahtuu kuitenkin asenteenmuutos, kun hän puhuu Tovesta ja Tuulikista ”noina kahtena”. Asenteenvaihdos näkyy myös silloin, kun Maria miettii, mitä saarella tapahtuu:

Viime yönä, kun kävin puskapissalla, Klovharun mökin ikkunassa näkyi pieni valopiste. Siellä oltiin ehkä valveilla. Oliko siellä vieraita? Juhlat? Näinkö väärin, vai oliko rannassa toinenkin vene? Tovella on varmasti ihania ystäviä, juhlissa lauletaan ruotsinkielisiä viisuja ja puhutaan korkealentoisia. Jos olisin siellä, en saisi sanaa suustani, puhun ruotsia epävarmasti. Istun yksin täällä. Toisinaan kaikki juhlat näyttävät irvokkailta. Tanssitaan yö, heitetään roskat mereen ja jatketaan kuten ennen, vaikka koko elinympäristömme on uhattuna. (S 241)

Siellä varmaan tarjoiltiin snapseja ja sillitahnaa tumman leivän päällä. Jotkut kävelivät kalliolle ja katsoivat työntä syksyistä merta ja puhuivat taiteesta. Sitten he menivät mökkiin ja soittivat patteriradiota ja tanssivat ja värikkäät kynttilät paloivat ja he sanoivat, että elämä ei

olisi mitään ilman ystäviä. He olivat tyylikkäitä itsestäänselvällä, syntymälahjana saadulla tavalla, suomenruotsalaisia saaristolaisia. Tovesta otetuissa valokuviissa hänen silmiinsä ei koskaan paista pahasti aurinko, hän ei koskaan hymyile tyhmästi, vartalo on aina laiha ja teräksinen, vaikka hän on vanha. Tove ei ikinä pitäisi teipillä korjattuja silmälaseja. (S 241–242)

Ristiriitaisesti ajateltuna Marian mielestä Tovessa ei ole mitään vikaa ja hän nostaa tämän korkealle jalustalle. Ironisesti kerrotaan, miten Tove on tyylikäs ja hienostunut ”itsestäänselvällä, syntymälahjana saadulla tavalla”, ja rivien välistä on tulkittavissa suomenruotsalaisuuden ironisoimisen lisäksi Marian tavan moittia itseään. Hän tuntee olevansa jollain tapaa huonompi ja vähäpätöisempi, ja Maria on reflektoinut omaa yksinäisyudentunnettaan, joka kasvaa, kun hän istuu pimeässä katselemassa Klovharua. Tove on kuin jokin korkeampi voima, jumalallinen olento, joka puhuukin korkealentoisia.

Toisaalta Marian mielteissä vilahtaa ihmisten toiminnan kritisointia ja ekokriittistä kannanottoa ympäristön tilaan. Maria tiedostaa saaristolaisten tavan roskata merta ja tavallaan tuomitsee sen. Juhliminen ja siitä seuraava roskien mereen heittäminen tuntuu irvokkaalta, kun luonnon hyvinvointi on uhattuna. Ihminen on osa luontoa, mutta samaan aikaan ihmisen toiminta luontoa kohtaan on kaltoinkohtelevaa. Maria ei kuitenkaan anna tämän poistaa yhtään ihailustaan Tovea kohtaan.

Saaret voivat kaunokirjallisuudessa olla sekä turvasatamia että valtaviin mullistusten paikkoja (Stephanides & Bassnett 2008, 7). Saaret ovat myös tiloja, joissa henkilöt kokevat muodonmuutoksen ja kehittyvät (Ameel & Kankkunen 2017, 357). Saaristossa oleminen on Marian identiteetin kehittymisen kannalta merkittävä. Hän etsii itseään ja tuntee luonnonläheisyyden tärkeänä sitä varten. Toisaalta Maria kuitenkin palaa lopulta takaisin kotiin kaupunkiin, mikä yksipuolistaa saaren ja luonnon merkityksen auttavaksi voimaksi eli hänen tarpeisiinsa:

Sytytän kohta nuotion, keitän kahvit ennen kuin käyn kiikaroimaan taas. Tulen sytyttäminen auttaa aina haljuun oloon niin kuin uintikin. Ja se, että painaa jalat tukevasti maata vasten, paljaat jalkapohjat neulasmattoa vasten, neulasmaton alla multa ja maa, jalat maassa. Sillä lailla rauhoitun, ja vaikka nyt on epävarmaa ja tutisevaa, niin uskon että kaikki selkenee kyllä. (S 201)

Luonnosta ja maanläheisyydestä Maria saa tarvitsemansa rauhan. Verrattuna alaluvussa 3.2 mainittuun hetkeen, kun Maria kuulee äitinsä syöpädiagnoosista ja maa tuntuu tutisevan, tässä

Maria puolestaan tuntee rauhoittuvansa järisyttävien ajatusten keskellä, kun saa olla jalat tiukasti maassa. Kuten Tovelille, myös Marialle saaristossa oleminen sekä erityisesti uinti on tärkeä terapeuttiivinen hetki:

Oli ihanaa uida. Uiminen on rakastelemisen jälkeen parasta mitä tiedän. En saa alkaa ikävöidä Attea. Vesi on lämmintä, kaisla kasvaa tässä tiuhana ja kaislikossa on aukko merelle. (S 157)

Uiminen rinnastuu toistuvasti *Syyskirjassa* rakasteluun. Kuten alaluvussa 4.1 esitin, Toven uudessa meri tuntuu tarttuvan häntä vyötäisiltä hyväilevästi ja varmaotteisesti, eräänlaisena maskuliinisena voimana. Maria puolestaan ajattelee uinnin yhteydessä Attea, mutta yrittää kieltää itseään ajattelemasta tätä ja pakenee ajatuksiaan, koska Atte tuntuu vetävän Mariaa vain syvyyksiin.

Samaan aikaan, kun Maria yrittää olla liikaa ajattelematta Attea ja omaa yksinoloaan, hän tapaa saariston maalaispuodissa pojan, josta ei lopulta saa ajatuksiaan irti. Tapaaminen muodostuu käännekohtaksi:

[...] tuntui hyvältä olla siinä maalaispuodissa eikä yksin teltassa, hetken tosiaan oli miltein normaali olo – kuin olisi kuten muutkin ihmiset, mökkeilijä viettämässä syyslomaa Pellingissä, ostaisin normaaleja ruokia – perunoita, kaurahiutaleita, juustoa, ruisleipää. Hengitin syvään, aamun aurinko paistoi viistosti puodin ikkunoista ja valaisi keksipaketit ja mehutölkit ja muropakkaukset, niin, kaiken minkä äärellä Atte olisi pitänyt luennon turhista pakkauksista, kerskakulutuksesta ja yltäkylläisyydestä, mutta mikä näyttäytyi nyt lohdullisena ja kodikkaana. (S 159)

Ajattelen poikaa, haluan tavata pojan ja toisaalta en halua. Hänessä on tulevan muutoksen haju, suolan ja merituulen haju, hän on vieras, enkä jaksaisi päästää häntä lähelle ja tai suostua mihinkään, mutta tiedän, että menen. (S 229)

Saarikirjallisuudessa usein representoidaan saaria maagisten tapahtumien paikkoina, joissa yksilöt kohtaavat erilaisia ihmisiä ja kokevat, etteivät enää samaistu samalla tavalla taakseen jätettyihin paikkoihin (vrt. Stephanides & Bassnett 2008, 13). Maria tuntee erityisesti saariston puodissa vieraillessaan samanaikaisesti vetovoimaa mutta myös pelkoa muutoksesta ja vieraudesta. Hän on kiinni vanhassa, tutussa ja turvallisessa, mutta toisaalta utelias uudesta. Puodissa Marialle syntyy vapautuneempi olo, ikään kuin saarella olo ja uuden tuttavuuden tapaaminen vapauttaisi irti Atesta ja tämän paasaamisesta, ja auringon paistaminen kirkastaisi

mielen poistaen samalla yksinäisen olon. Saaristossa Mariasta tuntuu turvalliselta tarttua kaikkeen, mikä on normaalia, mutta Aten mielestä yltäkyläistä luonnonvarojen tuhlausta. Uusi poika tuntuu jännittävältä ja avartavalta, kuin saaristoilmalta.

Poninhäntäisestä pojasta tulee lopulta Marialle tukipilari. Elokuisen myrskyn noustessa Maria ja poika istuvat Marian teltassa tuulen riehuessa ja pelon myllertäessä mielessä:

Olimme hiljaa. Sitten hän sanoi: kerro jotain äidistäsi.

Tuuli oli laantumassa, ukkosen jyrähdykset siirtyneet kauemmas. Kerro äidistäsi. Jotain ritisi päässäni auki. Kukaan ei koskaan ole sanonut noin. Aten mielestä ei kannata puhua ihmisistä. [...] On lapsellista ja tyttömäistä olla kiinnostunut ihmisistä. (S 268)

Yhtäkkiä huomasin, että itkin pojan olkaa vasten ja hän kietoi kätensä ympärilleni, piteli minua. Se sai minut itkemään entistä enemmän. Miten ihminen voi elää ilman äitiä, se on kuin seisoi autiolla luodolla keskellä merta, myrskyrintama vyöryisi kohti. (S 270)

Kukaan, etenkin Atte, ei ollut aiemmin osoittanut kiinnostusta Marian äitisurua kohtaan. Maria tietää tulevansa vihdoinkin kuulluksi, hän uskaltaa päästää tunteensa ulos ja näyttää pelkonsa ja surunsa jollekin toiselle, joka on vihdoinkin läsnä. Ajatus äidistä luopumisesta tuntuu Mariasta saarta ympäröivältä myrskyrintamalta, joka tulee mahtipontisena kohti aivan kuin Marian kokemat pelon tunteet. Ihan kuin samanaikaisesti päässä riepottelevat ikävät tunteet väistyisivät vihdoinkin yhdessä myrskyn kanssa.

Tässä luvussa tutkin saaristoa Marian näkökulmasta. Marian haaveilu Pellingin saaristosta ja Toven tapaamisesta kehittyvät pakkomielleisiksi. Nuoren Marian näkökulma on tulkittavissa naiiviksi ja epärealistiseksi, ja vahva ihailu johtuu enemmän todellisuudenpaosta kuin pelkästä toiveesta saada lohtua. Samalla kun Maria itse tasapainottelee muiden asettamien odotusten alla, hän luo omia odotuksiaan Tovesta. Lopullinen käännekohta seuraa poninhäntäisen pojan tapaamisesta. Kun Maria saa luvan avoimesti jakaa tunteitaan, hänelle avautuu kokonaan uusi polku. Saaristo on Marialle kuin peili, jonka kautta hän voi heijastaa tunteitaan.

5 Lopuksi

Olen tutkielmassani tarkastellut *Syyskirjassa* representoitua elämää saaristossa: luontosuhteita ja luontoa eli Pellingin saaristoa, merta, Klovharun saarta, sen kasvillisuutta ja eläimiä.

Tutkimuskysymykseni olivat, miten luontoa eli saarta, Pellingin saaristoa, Klovharun saarta, sen kasvillisuutta ja eläimiä representoidaan *Syyskirjassa*, ja millaisia merkityksiä henkilöhahmojen luontosuhteille sekä saarelle romaanissa annetaan. Lisäksi tutkin mikä merkitys saarella on henkilöhahmojen kehityksen ja tapahtumien kannalta, ja miten henkilöhahmot määrittävät itsensä suhteessa luontoon tai miten heidän luontokokemuksensa muokkaavat heidän arvojansa ja maailmankuvaansa. Käytin työssäni ekokriittistä tutkimusotetta sekä humanistisen maantieteen paikka-käsitettä.

Tutkimuskysymykseni painottuivat selkeästi ihmisen toimijuuteen luonnossa, mutta ei niihin ekologiisiin seurauksiin, joita heidän toimintansa voi aiheuttaa. Tutkimukseni kuitenkin osoitti hypoteesini oikeaksi, ja luonnolla on *Syyskirjassa* tärkeä rooli Marian ja Toven identiteettien ja tarinan kehitykselle. Jopa paikoin runolliseksi yltyvän kerronnan avulla Venho luo idyllisen tunnelmallista kuvausta Klovharusta ja saaristolaiselämästä. Idylliin sekoittuu kuitenkin myös ympäristöhuolta, ja tulkitsen, että Venho pyrkii herättämään erityisesti Marian henkilöhahmon avulla ajattelemaan ihmisen suhdetta ympäristöongelmiin myös tekstin ulkopuolella, vaikka teoksen ei olekaan tarkoitus olla ohjenuora ilmastonmuutoksen keskellä.

Syyskirjan päähenkilöhahmoilla Marialla ja Tovella on hyvin monitasoinen suhde luontoon, ja luontosuhteissa on nähtävissä niin rakkautta, kunnioitusta ja ihailua, mutta myös pelkoa, ristiriitaisuutta ja jopa väkivaltaisuutta. Kerrontaa värittävät Toven nostalgiset muistot lapsuudestaan ja Marian huolestuneet päiväkirjamerkinnot niin ilmaston kuin äitinsä puolesta. Topobiografisesti tarkasteltuna Pellingin saaristo muokkaa molempien henkilöhahmojen identiteettejä saaden Toven ymmärtämään oman ikääntymisensä ja Marian sen, mikä hänelle oikeasti tuntuu merkitykselliseltä. Maria pelkää oman äitinsä kuolemaa. Hän on nuori ja vailla suuntaa, ja pelkää, että hukkuu elämässä ilman äitiään. Hän kokee muutoinkin ulkopuolisuutta kaupungissa ja ekoaktivistipiireissä, ja vihdoinkin tuntee vapautuneensa saaristossa.

Kummankin henkilöhahmon luontosuhde on merkityksellinen, ja luontosuhteissa sisäinen maailma yhdistyy tunne-elämään. Tunteet projisoituvat erityisesti eläimiin ja mereen, jotka saavat kerronnassa antropomorfisia piirteitä. Luonnolle annetaan romaanissa jopa mystisiä,

eksoottisia vivahteita. Luontosuhteita varjostaa kuitenkin hyötysuhteen leima. Maria hakee saaristosta itselleen vastauksia ja rauhaa. Se on paikka, jossa tuntuu hänelle helpommalta hengittää ja jossa voi keskittyä vihdoinkin vain itseensä sekä pakkomielleiseltä näyttävään Toven kiikaroimiseen. Tove on alkujaan lähtenyt Klovharulle, koska siellä saa määrätä omien päiviensä kulun ja he voivat olla Tootin kanssa rauhassa kahden kaukana velvoitteista ja muita ihmisistä. Hänen suhteensa Klovharuun on topofiilinen: Tove on niin voimakkaasti kiintynyt saareen, että kokee ottavansa koko luodon haltuunsa, eikä millään haluaisi irrottautua siitä.

Saarta kuvataan karuna luotona, mantereelta pitkän venematkan päässä olevana paikkana, johon on hankala rantautua. Vaikka saari onkin eristäytynyt paikka, sinne ei ole kuitenkaan jouduttu vastentahtoisesti, vaan päädytty tarkoituksella. Kaukaisella Klovharulla Tove on oppinut luottamaan omaan saaristolaisuuteensa ja kasvattanut vahvan saaristolaisidentiteetin itselleen. Pellingin saaristo on myös itsetutkiskelun paikka: Tovellet se inspiroi työntekoa ja Maria puolestaan saa reflektoitua sisäistä maailmaansa saaristoretkellään. Saaristossa joutuu kohtaamaan luonnonvoimien lisäksi omat sisäiset epävarmuudet.

Luonto representoidaan *Syyskirjassa* ristiriitaisesti. Sille toisaalta annetaan toimijuus, mutta toisaalta se myös kuvataan ihmisen valjastettavana, toisena, mikä antaa ekokriittisesti tarkasteltuna luonnosta kuvan jostakin, joka vastaa yksilöiden tarpeita. Luonto on samanaikaisesti omatahtoinen, mutta hallitakseen sitä ihmisen on kuitenkin ikään kuin otettava sitä niskasta kiinni. Lisäksi luonnolla on merkittävä rooli henkilöhahmojen identiteettejä muokkaavana tekijänä. Tove on kokenut saaristolainen, joka on aina ajatellut, että saarella asuvan on tultava itsensä kanssa toimeen ja osattava elää meren mukaisesti. Veneen rikkovat myrskyt ja vanhuuden tuoma hitaus saavat Toven ymmärtämään, että he eivät voi enää kauaa Tootin kanssa elää luodon armoilla.

Koska suomalaisia saaristolaisromaaneja ei ole paljon tutkittu, löytyy niistä varmasti vielä merkittävästi erilaisia tutkimusaiheita ja -kohteita. Mielenkiintoista olisi tarkastella *Syyskirjaa* esimerkiksi sukupuolentutkimuksellisesti tai ekofeministisestä näkökulmasta. Lisäksi kiinnostavaa olisi tutkia tarkemmin *Syyskirjaa* biofiktiona, koska teos kuitenkin on päälajiltaan biofiktio, tai keskittyä syvemmin teoksen intertekstuaalisuuteen, joka nyt jäi pintapuolisemmaksi ja oman tutkimusrajaukseni ulkopuolelle.

Ympäristötietoisuus on kasvanut nykypäivänä entisestään. Viime aikoina uutisvirrasta on voinut huomata, miten sään ääri-ilmiöt ovat lisääntyneet, kuten esimerkiksi Välimeren alueella loppukesästä 2023 riehuneet suuret metsäpalot. Huoli ympäristön tilasta on siis yhtä lailla ajankohtaista ja todellista, kuin *Syyskirjassa* Marian ja Aten pelko. Onkin kiinnostavaa tutkia, miten tulevaisuuden kaunokirjallisuudessa kirjoitetaan nykyajan ympäristöstä ja millä tavoin ekokriittinen kirjallisuudentutkimus käsittelee tätä problematiikkaa. Ajattelen, että kaunokirjallisuuden tärkeä tarkoitus on vaikuttaa lukijoihin, ja kirjailijoilla on merkittävä rooli tietoisuuden levittämisessä myös ekokriiseihin liittyen. Tällä tavoin myös kirjallisuus voi vaikuttaa omalla osallaan ympäristöhuolissa.

Lähteet

Tutkimusaineisto

S = Venho, Johanna 2021: *Syyskirja*. Helsinki: WSOY.

Jansson, Tove 1972/2012: *Kesäkirja*. Suom. Kristiina Kivivuori. Helsinki: WSOY.

Jansson, Tove 1965/2018: *Muumipappa ja meri*. Suom. Laila Järvinen. Helsinki: WSOY.

Ahola, Suvi 2021: Oikeista ihmisistä kertovat romaanit eli biofiktiot ovat tämän hetken trendi, mutta ne myös jakavat mielipiteitä: Johanna Venho muuntuu romaanissaan häkellyttävän aidosti Tove Janssoniksi.

<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008278185.html> [haettu 12.9.2023]

Ameel, Lieven 2018: Mahdollisuuksien maisema. Helsingin pitkä rantaviiva lumoavana liminaalitulana. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS.

Ameel, Lieven; Kankkunen, Sarianna 2017: Saaristo kaupungissa. Helsingin saaret kirjallisuudessa. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Blomberg, Kristian; Säntti, Joonas 2008: "Miksi puhua kun itse on sana". Kieli luonnon ja luontokokemuksen välissä Margaret Atwoodin romaanissa *Surfacing*. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.

Buell, Lawrence 1995: *The environmental imagination. Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

Dautel, Katrin; Schödel, Kathrin 2017: Island fictions and metaphors in contemporary literature. *Island Studies Journal*, 12(2), 2017, pp. 229–238. DOI:[10.24043/isj.40](https://doi.org/10.24043/isj.40)

Finto. Suomalainen asiasanasto- ja ontologiapalvelu.
<https://finto.fi/kauno/fi/page/p3737>

Garrard, Greg 2012: *Ecocriticism*. Florence: Routledge.

Gifford, Terry 1999: *Pastoral*. London: Routledge.

Glotfelty, Cheryll 1996: Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis. Teoksessa *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*. Toim. Cheryll Glotfelty and Harold Fromm. Georgia: The University of Georgia Press.

Golding, William 1954/2001: *Kärpästen herra*. Suom. Juhana Perkki. Helsinki: Otava.

Gustafsson, Miia 2021: *Klovharun kalliolla Johanna Venho tajusi, että lähes valmista romaania Tove Janssonista on muutettava – biofiktio on suosittu, mutta vaativa laji*. <https://yle.fi/a/3-12104017> [haettu 12.9.2023].

Haapala, Arto; Kaukio, Virpi 2008: Ihminen ympäristössään – olipa kerran... Teoksessa *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomusten kysymyksistä*. Toim. Arto Haapala & Virpi Kaukio. Kuopio: UNIPress.

Haapala, Vesa 2017: Maailmankuvien ja luontosuhteiden saaristo: Näkökulmia ihmiseen ja luontoon Ulla-Lena Lundbergin romaanissa Jää. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Haarni, Tuukka; Karvinen, Marko; Koskela, Hille; Tani, Sirpa 1997: Johdatus nykymaantieteeseen. Teoksessa *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani. Tampere: Vastapaino.

Heilala, Tomi 2020: Luonnon merkitys ja muutos – pohdintaa käsitteiden 'luonto' ja 'ympäristö' käytöstä. *Tiedelehti Hybris* 1/2020. <https://hybrislehti.net/luonnon-merkitys-ja-muutos-pohdintaa-ksitteiden-luonto-ja-ymprist-kytst> [haettu 12.9.2023]

Hollsten, Anna 2008: Jäähyväiset Takkulalle. Esimerkki ekokriittisestä lajiluennasta. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.

Karjalainen, Pauli Tapani 2008: Paikka, aika ja elämänkuva. Teoksessa *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomusten kysymyksistä*. Toim. Arto Haapala & Virpi Kaukio. Kuopio: UNIPress.

Kaukio, Virpi 2008: Kävelyllä kuvitteellisessa ympäristössä. Teoksessa *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomuksen kysymyksistä*. Toim. Arto Haapala & Virpi Kaukio. Kuopio: UNIPress.

Keskitalo-Foley, Seija 2006: Kolme näkökulmaa Lapin paikkana kokemiseen. Teoksessa *Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu*. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela. Helsinki: SKS.

Kielitoimiston sanakirja: saari.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/saari?searchMode=all>

Kirssi, Elina 2022: *Kirja-arvio: Johanna Venhon Syyskirja vie elävälle matkalle Tove Janssonille rakkaalle Klovharun saarelle.*

<https://seura.fi/viihde/kirjat/kirja-arvio-johanna-venhon-syyskirja-vie-elavalle-matkalle-tove-janssonille-rakkaalle-klovharun-saarelle/> [haettu 12.9.2023]

Koho, Satu 2016: Syllisyyttä, pelkoa ja häpeää vaiennetussa kehossa. Tunteiden tiloja Pauliina Rauhalan romaanissa Taivaslaulu. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS.

Kontinen, Tiina; Houni, Pia; Karsten, Helena; Toivanen Heikki 2013: Liminaalitalan käsite työn muutosten jäsentäjänä. *Aikuiskasvatus*, 33(4), 252–264.

<https://doi.org/10.33336/aik.94057>

Kotimaisten kielten keskus 2021: *Kuukauden sana syyskuussa 2021 on biofiktio.*

https://www.kotus.fi/nyt/kuukauden_sana/kuukauden_sanat_2021/kuukauden_sana_syyskuussa_2021_on_biofiktio.36849.news [haettu 12.9.2023]

Laakso, Maria 2017: Idylleistä ironiaan. Saarten monet merkitykset Tove Janssonin tuotannossa. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Lahtinen, Toni 2012: Kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Monitieteinen*

ympäristötutkimus. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus.

Lahtinen, Toni 2008: Eko, heko: saako ympäristöhuolelle nauraa? Ekokarnevaali Veikko Huovisen Ympäristöministerissä. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.

Lahtinen, Toni; Laakso, Maria; Sagulin, Merja 2017: Johdatus suomalaisen kirjallisuuden saarille. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Lahtinen, Toni; Lehtimäki, Markku 2008: Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.

Lassila, Pertti 2011: *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1950*. Helsinki: SKS.

Latva, Otto; Leskelä-Kärki, Maarit 2022: *Meri ja Tove. Elämää saaristossa*. Helsinki: John

Nurmisen Säätiö.

Latvala-Harvilahti, Pauliina 2020: Elävä merisuhde suomenlinnalaisten muistoissa, arjessa ja tulevaisuuskuvissa. Teoksessa *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*. Toim. Jaana Kouri, Tuomas Räsänen & Nina Tynkkynen. Helsinki: SKS.

Lehtimäki, Markku; Meretoja, Hanna; Rosenholm, Arja 2018: Veteen kirjoitettu – veden kirjoittamia. Kulttuurisen vedentutkimuksen suuntaviivoja. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS.

Linkola, Pentti 1979: *Toisinajattelijan päiväkirjasta*. Porvoo: WSOY.

Lummaa, Karoliina 2012: Kaunokirjallisuuden ympäristöongelmat. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus.

Lummaa, Karoliina; Rönkä, Mia; Vuorisalo, Timo 2012: Ympäristötutkimus – monta tiedettä, monta monitieteisyyttä. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus.

Lähde, Ville 2012: Luontokäsitysten tarkastelun ongelmia. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus.

Myllymäki, Lauri 2009: Kuningas ja auringonpalvoja. Luonto kahden Robinsonin silmin. Teoksessa *Takaisin luontoon. Ekokriittisiä esseitä kirjallisuudesta*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Taideaineiden laitoksen julkaisuja 11. Tampere: Tampereen yliopisto, 3–21.

Nyqvist, Sanna 2017: Ulkosaariston antisankareita. Juhani Ahon Omatunto saaristolaisromaanina. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Ojajärvi, Jussi 2018: *Tove Janssonin tuotannot: "Tove Jansson Companion" rinnakkaisteoksineen*. AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti, 2018(2), 82–86. <https://doi.org/10.30665/av.73022>

Pihkala, Panu 2019: *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.

Ridanpää, Juha 2011: Kirjallinen paikka ja yhteiskunta. Teoksessa *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Toim. Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Helsinki: SKS.

Riikonen, H.K. 2017: Ylitse meren yheksän. Saaria Elias Lönnrotin Kalevalassa. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Helsinki: SKS.

Ronström, Owe 2021: Remoteness, Islands and Islandness. *Island Studies Journal*, 16(2), 270-297. <https://doi.org/10.24043/isj.162>

Rosenholm, Arja 2018: ”Kaikki ihmiset osaavat uida”. Venäläisen kirjallisuuden uimareita. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS.

Rossi, Riikka 2007: Arki ja haaveet: naturalismin antinostalginen kaipuu. Teoksessa *Nostalgia: kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi & Katja Seutu. Helsinki: SKS.

Rossi, Riikka; Seutu, Katja 2007: Nostalgian lukijalle. Teoksessa *Nostalgia: kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi & Katja Seutu. Helsinki: SKS.

Räsänen, Tuomas; Tynkkynen, Nina; Heikkonen, Kati 2020: Muuttuvat Itämeren saastumiskäsitykset. Teoksessa *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*. Toim. Jaana Kouri, Tuomas Räsänen & Nina Tynkkynen. Helsinki: SKS.

Seutu, Katja 2007: ”Lintu on huoneen löytänyt, pääskynen pesän”. Antti Hyryn Aittaromaanin nostalgista. Teoksessa *Nostalgia: kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi & Katja Seutu. Helsinki: SKS.

Siivonen, Katriina; Kouri, Jaana 2020: Tulevaisuusperintö ihmisen kestävän merellisen luontosuhteen perustana. Teoksessa *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit: Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*. Helsinki: SKS.

Steinby, Liisa 2017: Meren merkityksistä Thomas Mannin romaaneissa. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.

Stephanies, Stephanos; Bassnett, Susan 2008: *Islands, Literature, and Cultural Translatability*. *Journal of Global Cultural Studies*. Transtext(e)s Transcultures, Hors série, 5-21. <https://doi.org/10.4000/transtexts.212>

Tieteen termipankki: Historia:vihreä liike.
[https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:vihreä liike](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:vihreä_liike) [haettu 12.9.2023]

Tieteen termipankki: Uskontotiede:panteismi
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Uskontotiede:panteismi> [haettu 12.9.2023]

Tieteen termipankki: Ympäristötieteet:ympäristö.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ympäristötieteet:ympäristö> [haettu 12.9.2023]

Tuan, Yi-Fu 1974/1990: *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. New York: Columbia University Press.

Tukiainen, Arto 2008/2018: Linkola, elämänfilosofi. Teoksessa *Linkolan ajamana. Mistä linkolalaisuudessa on kysymys?* Toim. Tere Vadén. Helsinki: Into.

Turunen, Mikko Juhana 2018: Maiseman poetiikkaa Aleksis Kiven lyriikassa. AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti, (4), 38–53.

<https://doi.org/10.30665/av.74283>

Tuomivaara, Salla 2008/2018: Elämänilon ylittämätön arvo – untuvanpehmeä Linkola. Teoksessa *Linkolan ajamana. Mistä linkolalaisuudessa on kysymys?* Toim. Tere Vadén. Helsinki: Into.

Venho, Johanna 2022: johannavenho.fi [haettu 12.9.2023]

Vuorikuru, Silja 2007: Minä ikävöin maahan, jota ei ole. Utopia Aino Kallaksen novellissa ”Lasnamäen valkea laiva”. Teoksessa *Nostalgia: kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi & Katja Seutu. Helsinki: SKS.

Vuorisalo, Timo 2012: Johdanto. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus.

Williams, Raymond 2003: Luontokäsitykset. Suom. Mikko Lehtonen. Teoksessa *Luonnon politiikka*. Toim. Yrjö Haila & Ville Lähde. Tampere: Vastapaino.